

Zkušenost žen s přechodovými rituály v kontextu formování ženské identity

Bakalářská práce

Studijní program:

B7508 Sociální práce

Studijní obor:

Sociální práce a penitenciární péče

Autor práce:

Miroslava Dolejšová

Vedoucí práce:

Mgr. Anna Semanová, Ph.D.

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Zadání bakalářské práce

Zkušenost žen s přechodovými rituály v kontextu formování ženské identity

Jméno a příjmení: **Miroslava Dolejšová**
Osobní číslo: P17000458
Studijní program: B7508 Sociální práce
Studijní obor: Sociální práce a penitenciární péče
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky
Akademický rok: **2018/2019**

Zásady pro vypracování:

Cíl bakalářské práce: Zjistit, jak přechodové rituály ovlivňovaly sociální začlenění žen do společnosti.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Dotazování, interview.

Při zpracování bakalářské práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucí práce.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

- DAY, Laura. Vítejte v krizi!: jak využít síly krize a vytvořit si život, po jakém toužíme. Praha: Eminent, 2009. ISBN 978-80-7281-394-0.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.
- FROMM, Erich. Mýtus, sen a rituál. Praha: Aurora, 1999. ISBN 80-85974-70-3.
- KARLOVÁ, Jana. Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-076-5.
- MATOUŠEK, Oldřich. Základy sociální práce. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.
- ŘÍČAN. Cesta životem. Nakladatelství Portál, 2006. ISBN 978-80-262-0772-6.
- VAN GENNEP, Arnold. Přechodové rituály: systematické studium rituálů. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6.
- VLČKOVÁ, Michaela. Žehnání matky: význam obřadu v Čechách a na Moravě v 16.-21. století. Praha: Akropolis, 2015. ISBN 978-80-7470-110-8.

Vedoucí práce:

Mgr. Anna Semanová, Ph.D.
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání práce:

3. dubna 2019

Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2020

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Zuzana Palouňková, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

15. prosince 2020

Miroslava Dolejšová

Poděkování

Děkuji Mgr. Anně Semanové, PhD. za poskytování cenných rad při odborném vedení této práce.

Děkuji celé své rodině, především svému manželovi a mamince, bez kterých by studium nebylo možné.

Děkuji všem participantkám za jejich sdílení, jejich otevřenost, bez které by tato práce nevznikla.

Děkuji skvělému třídnímu kolektivu za neochvějnou podporu a skvělou společnost.

Anotace a klíčová slova v českém jazyce

Anotace

Bakalářská práce se zabývá zkoumáním přechodových rituálů v kontextu formování ženské identity. Danou problematiku jsme podložili odbornými teoretickými východisky, které představují jednotlivé přechodové rituály. Současně jsme definovali pojem identita a čím je ovlivňována. V průzkumu došlo ke zjišťování, s jakými přechodovými rituály mají ženy zkušenost, jaký je jejich subjektivní pohled na svoji společenskou pozici a následně jsme se také soustředili na syntézu se subjektivním pocitem spokojenosti.

Klíčová slova

Přechodové rituály, identita, sociální, psychologie, biodromální, wellbeing, společnost.

Anotace a klíčová slova v anglickém jazyce

Annotation

The bachelor's thesis deals with the study of transitional rituals in the context of the formation of female identity. We have substantiated the given issue with professional theoretical starting points, which represent individual transition rituals. At the same time, we defined the concept of identity and how it is influenced. The survey found out what transition rituals women experience, what their subjective view of their social position is, and subsequently we also focused on the synthesis with a subjective feeling of satisfaction.

Keywords

Transition rituals, identity, social, psychology, biodromal, wellbeing, society.

Obsah

Úvod.....	1
1 Teoretická část	2
1.1 Rituály	2
1.2 Přejchodové rituály	4
1.2.1 Fáze oddělení / preliminální	4
1.2.2 Fáze pomezí / prahové.....	5
1.2.3 Fáze začlenění / sloučení	5
1.3 Ženské přechodové rituály	5
1.3.1 Rituály vztahující se k narození a dětství	5
1.3.2 Iniciační rituály.....	6
1.3.3 Rituály vztahující se k těhotenství a porodu.....	7
1.3.4 Zásnuby a svatba	8
1.3.5 Menopauza	11
1.3.6 K rituálům na závěr	11
1.4 Identita	12
1.4.1 Ženská identita.....	15
1.4.2 Socializace, genderová socializace.....	15
2 Praktická / průzkumná část	18
2.1 Cíl průzkumu.....	18
2.2 Zkoumaný problém, průzkumné otázky.....	18
2.3 Metodologie průzkumu.....	19
2.3.1 Metodologie průzkumného šetření	19
2.3.2 Metoda sběru dat	19
2.3.3 Zpracování kvalitativních dat	20
2.3.4 Strategie výběru participantek.....	20
2.4 Průběh průzkumu	23

2.5	Prezentace získaných dat.....	23
2.6	Zkušenost s přechodovým rituálem.....	24
2.7	Přechodový rituál a jeho důležitost	28
2.8	Společenská úloha (jste společensky aktivní?)	30
2.9	Identita žen a přechodové rituály	30
2.10	Wellbeing	32
2.11	Analýza dat	33
2.12	Interpretace dat a vyhodnocení	34
2.13	Vyhodnocení	38
2.14	Diskuze a navrhovaná opatření	40
	2.14.1 Diskuze	40
	2.14.2 Navrhovaná opatření.....	42
2.15	Limity průzkumu	42
	Závěr.....	44
3	Seznam použitých zdrojů.....	45
4	Seznam příloh	48
4.1	Přílohy	49
	4.1.1 Informovaný souhlas participantky	49

Úvod

Tato bakalářská práce předkládá téma přechodových rituálů v kontextu formování ženské identity a pocitu subjektivní spokojenosti. Žijeme v době tekuté, Baumann (2002) tzv. společnost tekuté modernity, charakterizuje metaforou kapalnosti, či tekutosti. Významem metafory je ztráta pevnosti tvarů společenských vztahů, poddajnost a měnivost, individualizace, globalizace, vše je propojené, a neustále se měnící. Mnozí toto označují jako pozitivní přínos, o čemž není pochyb, ale vše má dvě strany. Negativní přínos, jako osamělost, nedostatečná podpora individuality z důvodu žití principů dob minulých, ztracenost, nevědomost a další, je také známkou dnešní doby a nutno podotknout, že i tento nedostatečný výčet může být příčinou mnoha sociálních problémů. V práci uvádíme možnost podpory žen skrze přechodové rituály, najít se na své individuální cestě životem a tím dosáhnout jisté míry vnitřního klidu a sounáležitosti. Současně také možnosti sociální práce, která by mohla v rámci sociální politiky z pohledu preventivní péče, prosazovat hodnoty a normy společnosti, a to vše v kontextu sociální psychologie. Základovou myšlenkou a hodnotovou orientací je filozofie, bez které se ani moderní sociální práce neobejde a jejíž prvotní myšlenkou je člověk, v naší práci žena.

1 Teoretická část

1.1 Rituály

Rituály mají ve společnosti odborníků i laiků mnoho významů a každý si pod tímto slovem vytváří vlastní představu. Proto není jednoduché vysvětlit význam tohoto slova jednoznačně. Slovo rituál pochází z latinského *ritus* = náboženský obřad, nebo také prostě zvyk, způsob anebo obyčej (Říčan 2004, s. 32).

Karlová rituál označuje jako soubor jednání, která se vyznačují vysokou mírou stability prvků, umožňující identické opakování inscenované formy, zdůrazňuje však, že rituál lze vnímat i při každodenních činnostech a tím propojovat obyčejné dny s celkem univerza (Karlová 2013, s. 37).

Rituál nacházíme v základech společenského chování, které ho přibližují

k jakémusi obřadu, který je vykonáván ve styku s jinými lidmi. Tento obřad není pevný, mění se různě ve všech společnostech, mění se v detailech i celcích i s ohledem na okamžité podmínky situace. Pomocí těchto zásad se učíme společenskému chování skrze prostředky dorozumívání. Tyto zásady můžeme označit jako rituální (Bachrachová, Smejkal 2011, s. 17)

Pehal definuje rituál jako transformační proces jednotlivce, který jím prochází v průběhu života (Pehal in Genep 2018, s. 209). Říčan (2004, s. 228) definici upřesňuje, co by úkony vykonávané dle daných pravidel, jež mohou být velmi složité a mnohdy nemusejí dávat žádný smysl. V oblasti biodromální¹ psychologie rituál Říčan spojuje s určitým přechodem mezi fázemi života, jako je například křest, sňatek. Tento fakt umocňuje důležitost přítomnosti rituálu v životě člověka. Při jeho chybění, nebo slabosti vzniká určitý nedostatek v obsahu života, přičemž v okamžiku tohoto poznání, můžeme vidět, nebo pochopit problémy lidí, nebo i naše vlastní. Mezi nejdůležitější rituály života patří rituály spojené s přechodem do dospělosti, nebo jeho různé úseky (Říčan, 2004, s. 226). Skrze odlišné kultury můžeme porozumět tomu, jakou funkci rituály pro stabilitu společnosti, ale i pro vývoj osobnosti jednotlivce, který jimi prochází, mají (Říčan. 2004, s. 227). Třebaže Genep, studiem domorodých kmenů tuto skutečnost potvrzuje, hovoří například i o zvláštních úkonech polocivilizované společnosti v procesu zaměstnávání, kterému nejprve předchází učednictví, a to vše s nutností řízení se určitými předpisy

¹ Biodromální psychologie se zabývá životním vývojem jedince.

tohoto přechodu (Gennep 2018, s. 61). Říčan v souvislosti s předchozím, označuje rituály přírodních národů, používané skrze fyzické tělo, které jsou naší společností označovány jako brutální, krvavé, jako určité předěly, ne zřídka doslova zářezy na životní cestě. Rituály činí tento akt nezapomenutelným a citově velmi silným zážitkem, dávají životu pevný řád a stávají se stvrzením konkrétního významu jedince (Říčan, 2004, s. 227). Například na adolescenta, působí tento způsob v porovnání s předáním občanského průkazu psychologicky mnohem hlouběji. Předání občanského průkazu, takto střízlivě, neslavnostně branná nová životní fáze zakrývá skutečný význam a poté je hledání vlastní identity závislé na obtížnější variantě, víceméně na vlastní pěst (Říčan, 2004, s. 227).

Erikson zkombinoval sociální, biologické a psychologické hledisko a vytvořil pro každé životní stadium úkol, který má člověk v určitém období splnit. Podle Eriksona je člověk v senzitivním období dostatečně tělesně i duševně vyvinutý, že tento úkol splnit dokáže. Konkrétní úkol je díky socializačním programům společnosti již samotnou společností pro každou fázi definován a připraven (Erikson in Říčan, 2004, s. 45).

Člověk během života musí nutně procházet od narození až ke smrti přes různé etapy. Říčan přibližuje tuto představu na životě motýla, který se v určitých fázích viditelně mění, a tyto fáze jsou od sebe jasně odděleny: vajíčko – housenka – kukla – motýl (Říčan, 2004, s. 43). V životě člověka tyto etapy sice nejsou tak viditelně zřejmé, ale přeci jen se od sebe navzájem liší. V životech všech lidí jsou si velmi podobné, jestli ne přímo shodné, a proto můžeme i na přechody mezi nimi nahlížet také jako na totožné (Gennep, 2018). Říčan ve shodě se Zemanovou vidí člověka ovlivněného přírodními a vesmírnými cykly, řízeného vůlí, kterou nemůže ovlivnit, kdy jsou člověku tyto přechody vnucovány samotnou přírodou a biologickým vývojem (Říčan, 2004, s. 43, Zemanová 2018, s. 17).

Hartl a Hartlová (2010, s. 83) v psychologickém slovníku uvádějí základní definici rituálu jako opakování bohoslužebných nebo magických úkonů, které jsou stanovené tradicí. Podobný názor zastává i Smith, který tuto myšlenku rozšiřuje zaměřením se na všechny společnosti, které se pravidelně věnují určitým oslavám, slavnostem a rituálům se záměrem vtisknutí jejím členům určitý řád (Smith in Karlová 2013, s. 40). Zemanová dodává, že díky rituálům můžeme zkusit najít cestu, jak se ukotvit a najít v sobě řád. Pro ženy v souvislosti s krví, první menstruace, přechod dívky mezi ženy, první porod, žena se stává matkou, a nakonec poslední menstruace, přechod k moudrým ženám je souvztažnost s přírodními cykly a viditelným biologickým vývojem, dle Říčana,

o to citlivější a bližší (Říčan 2004, Zemanová, 2018). Gennep (2018, s. 75, 76) tyto fáze v životě ženy dělí na první věkovou třídu dětství, druhou třídu vdané ženy a poslední třetí třídu tvoří skupina žen, které se označují šedými vlasy a menopauzou.

1.2 Přechodové rituály

V předchozí kapitole Hartl a Hartlová (tamtéž) rituál přibližují k bohoslužebným či magickým úkonům, a třebaže Gennep (2018, s. 11) společnost dělí na laickou a náboženskou, statusem profánním a posvátným, tak vždy když se člověk rozhodne přejít z profánní společnosti do posvátné, musí projít určitými obřady, které souvisejí s určitou citovou tendencí a mentální orientací, v opačném případě se žádné přechodové rituály nevyskytují.

Funkcí přechodových rituálů je vytvořit bezpečný prostor pro transformaci jedince, který jí prochází. Toto vědomé prožití změny role v životě umožňuje i vědomé převzetí zodpovědnosti za ni (Gennep, 2018).

Gennep (2018, s. 18) definuje strukturu jednotlivých fází rituálů, na které Zemanová (2018, s. 21) klade pro jejich důležitost důraz. V následujících odstavcích uvedeme krátké definice těchto tří fází, které jsou pro každý rituál nepostradatelné, byť se délka a intenzita v jednotlivých typech rituálů mění nebo i vzájemně prolíná. Podkapitoly se poté věnují jednotlivým ženským rituálům, s jednoduchými definicemi Zemanové, podepřené Gennepem, či jinými autory.

Fáze rituálu:

1. Oddělení / preliminální
2. Hranice / pomezí / prahové / liminální
3. Začlenění / sloučení / postliminální

1.2.1 Fáze oddělení / preliminální

Turner cituje Gennepa a definuje první fázi slovem odloučení, ve kterém je obsaženo symbolické chování, mající za cíl vytrhnout jedince z původního pevného místa (Turner 2004, s. 95). Zemanová (2018, s. 21) tuto paralelu vidí v symbolickém odloučení ženy od příprav na rituál a ponechání jí pro samotnou meditaci a naladění. Fázi oddělení zakomponovaly studie Frazera a Crawleyho, kteří fázi oddělení popisují během těhotenství, kdy je žena domorodých kmenů, vykazována do zvláštních chýší, či jiných obydlí (Frazer, Crawley in Gennep, 2018, s. 41). Detailněji se tomuto tématu budeme věnovat v kapitole o rituálech vztahujících se k těhotenství a porodu.

1.2.2 Fáze pomezí / prahové

Když křesťanská půda tvořila na evropském kontinentu jen její část, státy se vzájemně nedotýkaly, jako je tomu dnes, ale podél hranic vedl neutrální pás, jakožto zóna, která nepatřila nikomu a sloužila jako neutrální prostor, byl pro obě území tento prostor posvátný (Gennep 2018, s. 22). Gennep jej označuje jako pomezí, pomezí, které se vyskytuje i u všech obřadů, provázející jedince při přechodu z jedné životní situace do druhé (tamtéž). Pomezí je jakousi nedotknutelnou oblastí, která má pro jedince vytvořit prostor klidu a míru k nalezení cesty k dalším krokům v životě. Tento stav Turner popisuje jako nejasný stav, bez jakýchkoli daných znaků minulých či budoucích stavů (Turner 2004, s. 95).

1.2.3 Fáze začlenění / sloučení

Turner v této fázi osobám připisuje jasnou úlohu v relativně pevném stavu, ve kterém má daná práva a povinnosti. Po této fázi se od člověka očekává, že se bude chovat dle daných, společensky očekávaných pravidel daných normami a etickými pravidly společnosti (Turner 2004, s. 96). Podle Zemanové se jedná o symbolické vítání „nové ženy“, například v ženském kruhu (Zemanová 2019, s. 22).

1.3 Ženské přechodové rituály

V kontextu s obecnými definicemi rituálů, ve kterých Říčan společně se Zemanovou reflektují propojení životních etap člověka a přírodních cyklů, Zemanová tyto etapy, či cykly rozvádí do konkrétních fází v životě ženy. Oporou těmto tvrzením jsou Gennepovy poznatky, které předkládá na základě studií původních společností, původních kmenů a současně čerpá ze studií dalších antropologů a vědců. Jednotlivé sekvence v životě poslouží pro jednotlivé podkapitoly věnující se narození a dětství, těhotenství a porodu, iniciačním rituálům, zasnubám a svatbě. Pro tuto práci použijeme jen pár vybraných příkladů ke každému z rituálů, které Gennep ve své práci popsal.

1.3.1 Rituály vztahující se k narození a dětství

U rituálů vztahujících se k narození a dětství probíhají, jak je uvedeno v přechozí kapitole, tři fáze a to odlučovací, pomezí a přijímací. Odlučovací fázi označujeme stav odloučení dítěte od matky. V tomto směru je odloučení vyjádřeno obřadním přerušением pupeční šňůry, který může pokračovat v rituál spojený s tímto pahýlem, který po několika dnech sám odpadá. Při tomto rituálu můžeme vidět činnost spojenou s nástrojem vyhrazeným pro určitý konkrétní akt, povýšeným ještě tím, že jej lze rozlišit pro obě

pohlaví. Mezi odlučovací rituál můžeme zařadit pokládání dítěte na zem, nebo pod strom, čímž měl A. Dieterich na mysli rituál přijetí Matkou Zemí (Dieterich in Gennep 2018, s. 51). V jiné kultuře zase otec dítěte v konkrétní čas dítě představuje Měsíci a odřikává hymnu. Převážně lze odlučovací rituály charakterizovat jako ty, při kterých se něco odřezává, stříhá, holí. V Čínském Fu – Čou se jako pomezí rituál provádí procházení dveřmi, které je pravidelně jednou za dva, nebo tři roky opakováno, a to až do šestnáctého roku, kdy dítě dovrší věk dospělosti (Gennep 2018, s. 53). Příjímacími rituály dítěte se rozumí akt, který dítě „uvádí do světa“. Jedná se např. o dávání jména, vypadnutí prvního zubu apod. Samotné pojmenování dítěte přináší jeho individualizaci (tamtéž).

1.3.2 Iniciační rituály

V kontextu naší práce a výše uvedeného se zaměříme na obřady „opouštění dětství“, označované také jako iniciační rituály. Tyto slavnostní obřady slouží k přechodu jedince z období dětství do dospělosti (Gennep, 2018). Iniciační rituál, není z hlediska věku dítěte jednotně nastaven a Gennep (2018, s. 62) se zdráhá označovat iniciační rituály jako rituály dospělosti, to z důvodu nesourodosti fyziologické dospělosti a dospělosti sociální, avšak iniciační rituály jsou právě z tohoto důvodu takto aplikované (tamtéž). Nutno podotknout, že ani v civilizovaných zemích není sňatek dovolen, i když k fyziologické dospělosti již došlo. Z hlediska věku dítěte tedy není jednotně nastaven. K slavnostním rituálům nemusí docházet jen při dosažení určitého věku, ale může jej podmiňovat větší společenství dětí připravených k tomuto přechodu (tamtéž). Všeobecně známé jsou iniciační rituály u Masajů, vykonávané obřízkou chlapců i děvčat. Tento rituál se však nekoná podle věku, kolem dvanáctého roku, kdy obvykle dochází u masajských dětí k pubertě, tento rituál je prováděn každé čtyři až pět let a děti této skupiny nesou zvláštní jméno, které vybral náčelník (Gennep 2018, s. 75).

Gennep (2018) za iniciační rituály považuje všechny ty, které mají pomoci dítěti umožnit vstup do prahového období. Iniciační rituál můžeme spojovat s překonáním určité bolesti, s odvahou a odhodláním (Gennep 2018, s. 62).

Gennep (2018, s. 77) přibližuje různé etapy dětství dívek Wayaů, indických

Todů:

1. První menstruace, dívka je v ústraní, seznamuje se s poučkami sexuálního charakteru, dívky jsou deformovány malé pysky, erotické tance. Dívka je provdána.
2. Slavnost první menstruace, když je dívka provdána a dostane první menstruaci, je od manžela odloučena a učí se tabu² týkající se menstruace.
3. Rituály týkající se prvního těhotenství, oholení vlasů v pátém měsíci, v šestém dochází k odloučení a poučování o mateřství a o tabu týkajících se těhotenství.
4. První porod. Zajímavé je, že opětovné získání práva na sexuální život uděluje manželovi náčelník, a to až po dovršení šesti až sedmi měsíců, nebo když umí dítě sedět. Gennep vyzdvihuje sexuální solidaritu společnosti.

1.3.3 Rituály vztahující se k těhotenství a porodu

Ženské přechodové rituály Gennep v kapitole těhotenství a porod rozlišuje na fáze (2018, s. 41):

- „odloučení žen“
- „těhotenství jako pomezí období“
- „rituály opětovného začlenění a návrat do společnosti“
- „společenský ráz rituálů týkajících se porodu“

Jednotlivé fáze rituálů týkajících se těhotenství a porodu se v různých společenských kulturách vzájemně prolínají. Nejprve dochází k odlučovacím rituálům. V tomto směru je první takové rituální odloučení vyjádřeno tak, že žena odchází z obecné společnosti, z rodinné společnosti, v některých kulturách i ze společnosti ženského pohlaví. Podstatou tohoto rituálu byla ochrana před neblahým vlivem okolí, ať už se jedná o ochranu budoucí matky nebo společnosti z jejího okolí (Gennep 2018, s. 44). To z toho důvodu, že se na těhotnou ženu pohlíželo kvůli fyziologické změně jako na nemocnou, nebo jako nečistou, nebezpečnou. Ochrana těhotné ženy byla především před uhrnutím. Pro naši práci bych zdůraznila studii Plossa a Bartelse, kteří těhotenství přirovnávají jasně

² Tabu dle antropologa Northcote W. Thomase in Encyclopaedia Britannica, zahrnuje a) posvátný, nečistý souhrn vlastností osob či věcí b) jistý druh omezení vyplývající z tohoto charakteru c) posvátnost či nečistota, vznikající z tohoto charakteru (v Polynésii je opakem „noa“, znamenající „obyčejný“ nebo „obecný“. S. FREUD, *Totem a tabu: Vtip a jeho vztah k nevědomí: Teoretická část*, s. 22.

k pomezímu období, které nekončí okamžikem porodu, ale ještě kratší či delší dobu po něm trvá (Bartels, Ploss in Genep, 2018, s. 43).

Následně dochází k rituálům spojených se začleněním ženy do společenství matek v její nové roli, nové, pokud se jedná o její první porod (Frazer, Crawley in Genep 2018, s. 41). Délka tohoto období se vztahuje k fyzickému šestinedělí, které můžeme vysledovat v souvislosti s přírodními zákony, a to u mnoha kmenů a společenství (Genep 2018, s. 44).

Rituály týkající se buď jen těhotenství, nebo těhotenství a porodu dohromady, mají charakter pomezího období (Genep, 2018, s. 43). Tedy období posvátného, jak jsme již zmiňovali v předešlé kapitole. Jsou důležité nejen pro jednotlivce, ale i pro společnost, jelikož budoucím rodičům zajišťují bezpečný přechod do nejdůležitější skupiny, která je stálým jádrem společnosti (Genep 2018, s. 45).

1.3.4 Zásnuby a svatba

Genep (2018, s. 99) v rámci těchto typu rituálů upozorňuje na mylné posuzování rituálů týkajících se zasnub a svatby odděleně, což zapříčiňuje jejich nedokonalé pochopení a mylné interpretace. Nejdůležitější změnou pro tuto fázi je změna společenské kategorie (tamtéž). Dochází k odloučení jednoho dospělého z původní společnosti, obřad spojený se změnou bydliště a založením rodiny (tamtéž).

V této životní fázi jsou pomezí právě zasnuby. Tvoří samostatnou část svatebních obřadů a vyznačují se odlučovacemi a pomezími rituály. Zakončují rituály buď úvodního přijetí do nového prostředí, nebo odloučení od pomezí považovaného za nezávislou etapu (Genep 2018, s. 100). Schéma svatebních rituálů je složitější. Obsahují rituály spojené s definitivním přijetím do nového prostředí a rituály individuálního spojení. Svatební rituály jsou aktem čistě sociálním. Svatební rituály se týkají širšího společenství obou stran, které mají záměr svou soudružnost zachovat. Jedná se o zastoupení obou pohlaví ať už v zastoupení družiček, nebo družby ze strany ženské a mužské, o skupiny rodičů a prarodičů z otcovy nebo matčiny strany, skupiny osob v širším významu i se všemi příbuznými, zvláštní společnosti (myšleno totemické, bratrské skupiny apod.³ a společnost místních obyvatel.

³ Totemické skupiny mužů a žen se pokládají za pokrevně příbuzné a jsou spjati společnými povinnostmi a vírou ve svůj totem, který je předmětem úcty skupiny. S. FREUD, Totem a tabu: Vtip a jeho vztah k nevědomí: Teoretická část, s. 74.

Sňatek měl vždy i ekonomickou podstatu. Vždy se jednalo o vyjednávání, jaký bude mít sňatek ekonomický dopad. Pokud si představíme, že jeden klan, nebo společenství přijde o pracovní sílu, je potřeba hodnotu vyvážit a požadovat alespoň nějakou náhradu. I toto lze označit jako vlastní rituál. Pro nás blízké slovanské rituály spojené s vykupováním dívek, jež jsou spojené s rituály odlučovacími. Sňatek je uzavírán až ve chvíli, „kdy jsou vyřízena ekonomická ujednání“ (Gennep, 2018).

U Baškirů je v procesu přechodového svatebního rituálu přetrhávaná nohou červená nit, tento akt má na starost muž, který vstupuje do místnosti ke své nastávající manželce. Rituál odlučovací, který se vyjadřuje hledáním nevěsty.

Únosové rituály, které vznikají ať už jako „přežívání sňatku únosem“, kdy se ženy v necivilizovaných společenstvích stávají konkubínami, nebo otrokyněmi, navždy však zůstávají níže postavené než ženy z kmene, podle Grosse jsou tyto svazky ale individuální a spíše výjimečné (In Gennep 2018, s. 105). Například rituály sňatků únosem u sinajských Arabů, při kterých dochází ke střetu mladíků z ženichova kruhu a dívek z kruhu nevěsty, včetně nevěsty a ženicha, ale bez účasti dalších generací. Kdyby tento akt měl původ v „přežívání sňatku únosem“, nutně by tento akt vedl k aktu únosu, při kterém by nevěstu bránila rodina, příbuzní a další ze společenství (Gennep 2018, s. 106).

Svazek dvou lidí je vždy oslabení jedné společnosti a posílení druhé, (oslabení citové, ekonomické a početní), původní, oslabované společenství provádí únosové rituály, které mají za cíl vyjádřit odpor k situaci. Formy kompenzací jsou různé, dárky, hostiny, peníze na překážky, které brání odchodu. Nezapomínáme ani na emoce, které jsou hluboce vnímány i u necivilizovaných národů, které prostřednictvím slz a nářků uvolňují smutek opouštějící dcery. Odlučovací rituály se uvádějí i ty, při kterých dochází k zahazování, rozbití, rozstříhnutí nějakého předmětu, který souvisí s dětstvím či s životem, který je spojen s životem svobodných lidí; převléknutí šatů, vylévání mléka; oholení, ostříhání, obětování hraček, či dětských šatů; předběžné porušení panenské blány, či jiná mrzačení těla. Rozdávání hraček, nebo předmětů spojených s dětstvím svým přátelům, ale i bití svých druhů z dětství a nadávání jim, či opačně. Přenesení ohniště, posvátných předmětů původní rodiny. Zakrytí závoje, změna jména (Gennep 2018, s. 110, 111).

Přecházení přes nějakou překážku svatebním průvodem, svatebčany, či jen jedním z nich může vysvětlovat zdolávání nějaké překážky, u dívky se může jednat o rituál zajišťující oplodnění. Pokud se jedná o přeskočení, můžeme si jej vysvětlit jako skok

z jednoho světa do druhého, nebo jako přechod z jedné rodiny do druhé. Podobně tomu bylo s červenou nití nataženou ve dveřích u sinajských Arabů (Genep, 2018).

Od odlučovacích rituálů se přesouváme k přijímacím. Nejvýznamnějším přijímacím rituálem z oblasti svatby je bezesporu hostina. Ta se může konat po poslední splátce věna, ale i bez jiných ekonomických dohod. Genep (2018, s. 118) toto setkání přibližuje i na společném kolektivní účasti na obřadu. Přijímací obřady jsou buď individuální anebo kolektivní. Individuální, spojovací, se vyznačují spojením dvou lidí (Genep 2018, 111). Například darováním, výměnou prstenů, náramků, pásků, či nošených šatů. Jedná se o akt, při kterém se dva lidé navzájem dotknou, dávají si navzájem najíst, mají společné jídlo, sednou si na stejné sedadlo, zahalí se společně pláštěm či závojem. Jedí téže jídlo, nebo z jednoho talíře (tamtéž). Vzájemně se masírují, pomazávají krví, hlínou apod (tamtéž). Kolektivní přijímací rituály mají podstatu v přijetí jedince do nových společenství. Mají podobu darů, rituálních tanců, zásnubních a svatebních hostin (tamtéž). Dochází i k oblékání do oděvu vdaných žen a ženatých mužů, či prostě dospělých.

K rituálům zásnub a sňatku neomylně patří i rituály spojené s rozvodem či ovdověním. Prakticky se rituál rozvodu odehraje tak, že žena odejde ze společného soužití s mužem zpátky ke svým rodičům anebo ji manžel vyžene. Genep (2018, s. 120) nedostatek informací týkajících se tohoto tématu přiděluje nezájmu badatelů k celé problematice, podotýká ale, že takto jednoduše, jako je napsáno výše, rozvodové rituály nelze bagatelizovat. Genep (2018, s. 119) proto uvádí několik příkladů, které mají rituály rozvodu přiblížit. V katolické církvi nelze manželství rozvést a zaniká až na základě prošetření, u Židů se jedná o složitý a zdlouhavý proces s dopisem, sepsaným Rabínem v původní formě, který má být po vyhození do vzduchu chycen jedním z ženinych svědků, pokud k tomu nedojde, celý proces se musí opakovat. U dalších národů a kmenů najdeme mnoho odlučovacích rituálů, které slouží k rozvedení manželství. Podle Genepa (tamtéž) se v rámci zachování dobrých vztahů, rodinné pouto, vzniklé díky manželství dvou partnerů, zachovává. Ovšem to pouto není tak silné, a pevné jako v případě ovdovění. V tomto případě zeslabuje jen mírně anebo vůbec (tamtéž).

Sňatky ovdovělých mají u původních národů velký společenský význam, například u kmene Hupů vdově k osvobození stačí projít mezi nohama manžela, než ho vynesou z domu. Pokud toto neučiní, je k němu připoutána do konce života.

U tohoto kmene se nevěra zesnulému přivozuje k případnému neštěstí (Gennep 2018, s. 121).

1.3.5 Menopauza

U polocivilizovaných národů se jedná o další významnou fázi v životě ženy. Ve věku šedivějících vlasů či menopauzy jsou ženy ztotožňovány s muži, mohou se účastnit jejich obřadů či politické činnosti. Díky věku se dostávají do postavení výjimečného, umožňující vedení obřadů (Gennep 2018, s. 121). Je tedy patrné, že v těchto společnostech se ženě zralého věku dostává výsostných postavení (tamtéž). V souladu s Gennepovými poznatky je i Zemanová, která tvrdí, že síla ženy s věkem roste. Tak jako Gennep u polocivilizovaných národů ženy šedivějících vlasů ve společenství povyšuje i Zemanová (2019, s. 151) období menopauzy považuje za čas, ve kterém se ze ženy stává tzv. moudrá žena. V tomto období dochází k přehodnocování životních priorit a od pečování o děti se žena přesouvá zpět k sobě a partnerskému životu (tamtéž). Změnou současného společenského paradigmatu, kdy se kultem stala krása a mládí, můžeme předcházet sociálním událostem⁴.

Podstatu rituálu prázdného hnízda Zemanová vidí především v nalezení kontroly nad novou životní etapou, možnosti předejít ztráty sebevědomí a pocitu bezmoci a prázdnoty. Pro tuto životní fázi je určen prostor pro znovunalezení pevných bodů, které ji budou v nadcházejícím čase naplňovat (Zemanová 2018, s. 154).

1.3.6 K rituálům na závěr

Bím skrze rozhovory na svých poutních cestách došel k subjektivnímu pohledu na současný svět, kdy jsou v rovině rodiny, ženy označovány za silné matky a muži za slabé otce, přičemž v této oblasti dochází ke stálému vývoji, hledal zdroj této nerovnosti, až došel k názoru, že v tomto čase a místě, neumíme úplně dost dobře dozrávat. Když se Bím začal ptát, jak se to stalo, kde to pramení, jak dojít k tomu, aby se člověk stal silnou osobností, došel k názoru, že generacím současné doby chybí to, co bylo v kultuře vždy součástí a tím jsou přechodové rituály (Bím, 2020).

⁴ Sociálním tématem je tzv. syndrom prázdného hnízda, ke kterému může dojít při odchodu dětí z domova a žena tím přichází o vše, co jí k fázi matky pojilo. ZEMANOVÁ, Barbora. *Ženské rituály: rituály pro ženy jako cesta osobní transformace*, s. 151

1.4 Identita

Slovo **identita** je běžně používáno širokou populací, a to převážně v kontextu identifikace s něčím. Z odborného hlediska je využíváno v psychologii osobnosti, vývojové a sociální psychologii, v antropologii a také tento termín najdeme v sociologii a politologii. Pojem identita pochází z latinského *identicus*, v překladu znamená totožný, stejný.

Pro slovo **identita** najdeme nespočet různorodých definicí, ovšem univerzální teorie pro tento pojem neexistuje. Podle Novákové, která se identitě věnuje ve své diplomové práci, nelze ani jasnou definici **identity** pojmut, jelikož se historický a sociokulturní kontext během času a různých společenství liší (Nováková 2007, s. 13). Dále je nutné přihlídnout k jedinečnosti a subjektivitě každé osoby. Jak jsme již psali v úvodní části kapitoly o rituálech, lidská hodnotová orientace se týká převzetí zodpovědnosti za sebe sama a v moderní době je osobní růst, hledání pravého „já“ a sebenaplnění v souvislosti s kvalitou života pro budoucí perspektivu života velmi aktuální (Macek In Čermák, Hřebíčková, Macek 2003). Erikson považoval za jeden z úkolů člověka získat právě pocit vlastní jedinečnosti, celistvosti a v celkovém pohledu sjednocení a osobní stability v čase, konečně v souladu s tím i pocit, že člověk někam patří, sdílí sociální hodnoty určité skupiny. Podle Eriksona je toto základem pro úspěšný vývoj v následujících životních etapách (Erikson in Macek, 2003). Nekonečný (2016) uvádí, že **identitu** jedinec získává na základě komunikativní konfrontace s druhými lidmi. Identitu poté upevňuje pomocí rolí, do kterých vstupuje, a buď si díky nim identitu částečně uchovává, nebo ji ztrácí, to v případě, že nesouhlasí nebo roli vnímá s vnitřním odporem. Hartl a Hartlová (2010, s. 74) ve velkém psychologickém slovníku **identitu** definují jako uvědomování si sebe sama, své jedinečnosti a odlišnosti od ostatních. Jako soubor rysů, pomocí nichž se může jedinec ztotožnit s určitou skupinou. Na toto z pohledu antropologie navazuje Bowie (2008) slovy, nejsme izolovaní jedinci, jsme součástí několika sociálních skupin současně, ať už se jedná o naši domácnost či oblast, kde žijeme, nebo se ztotožňujeme s nějakým náboženským společenstvím, přičemž **identitu** můžeme nalézt v okamžiku konfrontace s jinou, odlišnou sociální skupinou.

Říčan shledává jako fakt, že **identitu** hledáme po celý život. Základy jedinec buduje již od raného dětství a během dospívání můžeme budování **identity** označit jako hledání, ujasňování, upevňování, případně přetváření **identity**, kdy se adolescence stává jakýmsi pomyslným „vrcholem osobního zápasu o identitu“ (Říčan, Cesta životem, str. 216).

A právě nadcházející adolescence je podle Eriksona (2002, s. 239) stěžejním časem a vrcholem vědomého životního plánu. **Identitu** Říčan vysvětluje jako jasné vědomí sebe jako subjektu, kdy ten, kdo rozhoduje, odhodlává se a následně jedná, jsem já. Člověk vědomě koná a jedná v souladu s celou svou bytostí, svým rozumem a citem za přítomnosti vůle v souhře se spontaneitou (Říčan 2016, s. 218). Shledáváme, že v teoriích **identity** se stále reflektují dvojí protichůdné nebo souběžné oblasti sociálních věd, a to mezi jedincem a společností, mezi myslí a tělem, mezi racionalitou a emocemi, ale podstata zůstává neměnná a to, že je identita jedince ovlivňována v určitém kulturním a sociohistorickém kontextu. (Nováková, 2007).

Podle Eriksona vývoj každého jedince zahrnuje osm fází psychosociálního vývoje a zdůrazňuje jejich důležitost pro příznivý vývoj a ukotvení lidské psychiky (podstaty, jednoty, sebe určení...) v životě (Erikson, 2002). Každý, jež prochází krizemi⁵, si upevňuje své postavení, svou roli a její naplňování v životě. Toto probíhá za podmínky, že člověk těmito osmi věky projde se splněním pomyslných úkolů, které se k jednotlivým fázím pojí (Špatenková 2004, s. 23, 24). Špatenková v souladu s Eriksonem upřesňuje, že nesplnění kritických úkolů, vyrovnání se s vývojovou nebo situační změnou, vzniká v životě jedince nerovnováha (Špatenková 2004, s. 25).

Erikson v díle *Dětství a společnost* (2002) osvětluje důvody zrodu studií **identity**, konceptualizaci otázek týkajících se identity, reagujících na aktuální společensko-kulturně-sociálně měnící se dění v Americe. Tento měnící se stav, označuje jako původní **identity** ohrožující a z důvodu mnoha identit importovaných z cizích zemí, problémový. Jedná se tedy o reakci na průmyslovou revoluci v americké, německé a ruské společnosti, které ale zrcadlí celosvětovou globalizaci současné doby. Studium společností, mohli bychom nazvat sociální vědy, by se mělo zabývat souvztažností průmyslu a technologií, identity se sociální stratifikací, intimitou s modely vztahů, generativitou v souladu se vzděláním, uměním a vědou, integritou s filozofií, to vše spolu souvisí a současně se vzájemně ovlivňuje (Erikson 2002, s. 254). Erikson se *soustřeďuje na problém ego identity a na jeho zakotvení v kulturní identitě, protože se domnívá, že je*

⁵ Eriksonovy etapy psychosociálního vývoje jsou založeny na Freudově psychosexuální teorii. Podle Eriksona máme být motivováni potřebou dosažení kompetencí v určitých oblastech života. Podle psychosociální teorie, během života prožíváme osm fází vývoje a v každé fázi je konkrétní krize nebo úkol, který musíme vyřešit. Úspěšné dokončení každého vývojového úkolu má za následek pocit kompetence a zdravou osobnost, v opačném případě dochází k pocitu nedostatečnosti. Erikson's 8 Stages of Psychosocial Development | Education, Society, & the K-12 Learner. *Lumen Learning – Simple Book Production*

to ona část ega, která na konci adolescence integruje stadia infantilního ega a neutralizuje samovládu infantilního superega. Podle Eriksona je to jediné vnitřní uspořádání, jež zabraňuje permanentnímu spojení super ega s nerekonstruovanými zbytky latentní infantilní zuřivosti (Erikson, Dětství a společnost, s. 255). Pro správné uchopení souvislostí je nutné si vysvětlit jednotlivé pojmy, které Erikson použil.

Ego identita. Podstatou Eriksonovy koncepce identity je identifikace jedince s významnými druhými. Rozhodné období ego identity je považována adolescence, je zřejmé, že tyto teorie, termín ego identita, pojímají dle vývojové psychologie. Ego identita je integrace součtu všech identifikací z dětství, souhrn dosud nahromaděných zkušeností, schopnost identifikace s ohledem na rozkolísanost libida, schopnostmi získaných díky sociálním rolím (Nováková 2008, s. 22). Pocit ego identity je založen na důvěře v soulad vnitřní celistvosti vybudované v minulosti a odpovědí okolí na jedincův význam pro společnost (tamtéž). Nováková (2002, In Marcia, s. 23) tvrdí, že vytvoření určité úrovně ego-identity je vývojovým úkolem adolescence, při zanedbání tohoto úkolu hrozí konfuze rolí. Konstruovaná identita je výsledkem procesů explorační, sebereflektivní a integrace, kdy se jedinec pokouší vytvořit co nejlepší soulad mezi tím, jak sám vnímá své vlastní schopnosti a potřeby a mezi dosažitelnými místy ve společnosti.

Infantilní ego. Slovo infantilní v překladu znamená, dětský, nedospělý, či vztahující se k dětskému období. Aktivita infantilního ega jsou podmíněny instinkty, ve kterých je spojena agrese s libidem a toto je obráceno na objekt ve vnějším světě (Gaddini, Limentani 1992, s. 9). Termín **latentní infantilní zuřivost** navazuje na předchozí uvedené, přičemž latentní období se ve vývojové psychologii označuje jako období před fází puberty. **Superego**, pocházející z Freudovy psychoanalýzy, doslova znamená „nadjá“, termín můžeme použít i v oblasti neopsychoanalýzy a v tomto případě je superego ekvivalentem pro označení osobní morálky (Nekonečný, 2018).

Pro důkladné vyzdvihnutí pojmu identita považujeme za důležité vysvětlit pojem osobnost, jelikož se velmi blízko s pojmem identita pojí a lze jej někdy nechtěně zaměnit. Osobnost Říčan vnímá jako hybnou sílu vývoje člověka, která je formována jednak biologickou stránkou a poté stránkou společnosti, ve které se osobnost tvaruje a usměrňuje (Říčan 2004, s. 33). V souladu s Říčanem lze tedy konstatovat, že je vhodné, pokud má hledající adolescent v prostředí společnosti, ve které směřuje svůj vývoj, pevné body, kterých se může při svém hledání držet. Nelze opominout, že člověk je součástí společnosti, nějaké socioekonomické kultury, nějakého systému, který mu

předkládá podmínky k životu. Ohrožení sociální identity u větší skupiny obyvatel může znamenat ohrožení stability společenského systému.

1.4.1 Ženská identita

Podle Hartla, Hartlové (2010) pohlavní identitu jedinec přejímá automaticky postupně předávanou výchovou. Říčan (2004, s. 136) sexuální identifikaci dívek přibližuje na konkrétním případu, kdy si dívka přeje se ztotožnit se svou matkou, co by ženou, tím, že si přeje mít ňadra jako ona. Tím se ztotožňuje s rolí matky a identifikuje se se svou sexuální rolí (tamtéž). Tato identifikace není mechanická, jedná se o to, jakým způsobem se dítě identifikuje s chováním rodiče (Oakley, 2000, s. 135).

Ženská identita má svůj předpoklad již v prenatálním období, kdy při vývoji mozku v souvislosti s vývojem a specializací mozkových hemisfér dochází k odlišnostem (Říčan 2004, s. 70). Když se dívka narodí, již postoj okolí a reakce jsou jiné než na chlapce, hračky a oblečení mají svůj oddělený stereotyp (Říčan 2004, 137). Tato identifikace s ženským pohlavím pokračuje, když se dívka dozví, že existují dva druhy dětí, holky a kluci (Říčan 2004, s. 137). Svou pohlavní identitu si děvče uvědomuje kolem 2-3 let a v souladu s tím přijímá automaticky odpovídající chování, kolem sedmého roku dochází ke stabilizaci pohlavní identity, kdy se také dětské skupiny výrazně oddělují a ve středním školním věku dochází k dozrávání pohlavní identity, i když se jedinec nemusí nutně vždy a zcela chovat podle modelů chování určitého pohlaví (Hartl, Hartlová, 2010).

Zjednodušeně lze říci, že ženy jsou od mužů odlišné, že rovnocenný ideál, který si společnost uměle vytvořila a snaží se ho realizovat, vede k ochuzení se vzájemných mnohostranných a nádherných odlišností obou pohlaví (Říčan, 2004).

1.4.2 Socializace, genderová socializace

Ve společnosti se věku a pohlaví dostává sociálního významu (Eriksen 2008, 157). Lidé se mnoha způsoby učí, co to znamená být dívkou či chlapcem, později ženou a mužem. O'Brien (2009, s. 359) definuje termín „agenti socializace“, čímž jsou myšleny skupiny, které prostřednictvím společenských norem a hodnot předávají svým členům jistý model chování. Ze sociologie víme, že se jedná o tři skupiny. Jandourek (2003, s. 82) do primární skupiny zařazuje ty členy, kteří jsou v častých, mnohdy intimních, převážně emočně určených vztazích, blíže uvedeme, že se jedná např. o rodinu, blízké sousedské a přátelské vztahy. Členové této skupiny se velmi silně ovlivňují a v tomto

společenství vznikají podobné hodnotové postoje a normy. Když se dítě narodí, primární skupina, tedy rodina a její členové začnou s dítětem zacházet způsoby, které jsou patričné tomu pohlaví. Někteří odborníci dokonce tvrdí, že nové technologie, které umožňují rodičům identifikovat pohlaví dítěte ještě před narozením, umožňují začít proces socializace pohlaví ještě před narozením (O'Brien 2009, s. 359). Do sekundární skupiny Jandourek (2003, s. 83) zařazuje vztahy, které jsou relativně neosobní, málo emočně naladěné. Můžeme si představit určité organizace typu školky a školy, kde se jedinec připravuje na svou roli ve společnosti. Terciální socializace probíhá po zbytek života tím, jak je jedinec v neustále interakci se svým okolím.

O'Brien (2009, s. 359) genderovou socializaci přesněji určuje jako proces, skrze který, při plnění rolí osob stejného pohlaví, děti umějí pochopit své místo ve světě. O'Brien propojuje souvislost s budoucností, jelikož je pravděpodobné, že předurčuje to, jak a o jakou pozici se bude jedinec snažit, jak ji bude následně prožívat a jak bude reagovat. Rodiče už skrze oblékání svého dítěte napomáhají okolí správně určit jeho pohlaví, a tím v podstatě také dávají určité vodítko, jak s jejich dítětem vhodně komunikovat (O'Brien 2009, s. 359). Společnost také očekává, že by se dívky měly naučit chovat tak, jak je v souladu se sexuálním stereotypem, v naší společnosti to znamená roztomile, poddajně, že budou více ústupné, více čistotné a pořádné, a že si budou hrát s panenkami (Říčan 2004, s. 137).

Je rozdíl v komunikaci s chlapcem a dívkou. S chlapci je běžné hovořit o hněvu, ale při komunikaci s dívkami se více používají emocionální slova, která v komunikaci s chlapci chybí. Díky tomu jsou dívky schopné lépe rozpoznávat emoce ostatních lidí, i své vlastní (O'Brien 2009, s. 359). Nad tímto znakem se zamýšlí Koronthályová (2020), která si myslí, že to, co dnešní společnosti chybí je více ženského přístupu, který vyjadřuje více porozumění, sdílení a vztahovosti, právě to, co je v společnosti formované muži, v podobě racionálního uvažování a měřitelných skutečností založených na výkonu a kvalitě, tolik zatracováno. Aktivní pomáhání dcerám v nesnázích, oproti povzbuzování synů k aktivní účasti, podporuje jejich závislost na okolí (O'Brien, 2009, s. 362), toto navazuje na výše uvedené, kde Říčan očekávané chování dívek označuje za submisivní. Oakley (2000, s. 131) upřesňuje způsoby, jimiž si jedinci gender osvojují. Zdůrazňuje roli rodičů, kteří jsou účastni všem procesům socializace, aniž by si to uvědomovali. Genderové role si dívky osvojují snadněji než chlapci, protože je jejich vztah s matkou víceméně trvalý (Oakley, 2000, s. 138).

Další obsáhlá kapitola by nesla název ovlivňování socializace skrze media, a vynesla by obsahově na samostatnou práci. Uvedeme jen okrajově. Stále intenzivnější vliv na identifikaci genderových stereotypů mají právě media, včetně dětské literatury, televize a her (O'Brien 2009, s. 363). Podíváme-li se na pohádky o Červené Karkulce, či o Sněhurce, v obou jsou hlavní dívky charakterizovány jako hloupé a závislé na pomoci muže (Jarkovská 2013, s. 95). Jarkovská (tamtéž) tyto postavy podrobněji popisuje jako krásné, úslužné a pokorné, přičemž tyto vlastnosti značí modely ženskosti, v této souvislosti ale považuje za důležité podotknout, jak dítě text interpretuje, jak jej pro sebe vykládá.

2 Praktická / průzkumná část

Teoretická část nás uvedla do problematiky ženských přechodových rituálů a identity. Témata se týkala rituálů všeobecně, přechodových rituálů a jejich fází, následně jsme uvedli konkrétní ženské přechodové rituály, vymezili jsme pojem identity a její formování. Teoretická část nám poskytla stěžejní východiska pro následující průzkum. Průzkumná část této bakalářské práce si klade za cíl zjistit, **jaké přechodové rituály ovlivňují formování ženské identity**. V této části si nejprve představíme cíl průzkumu, následně metodologii průzkumu. Navazuje prezentace získaných dat z rozhovorů s participantkami a následně přistoupíme k analýze, interpretaci a zhodnocení těchto dat. Nedílnou součástí průzkumné části je předkládaná diskuze týkající se komparace získaných poznatků s teoretickými východisky. Nalezneme zde limity průzkumu, predikce (pokus předpovědět nějaký fenomén), i navrhovaná opatření.

2.1 Cíl průzkumu

Cílem této bakalářské práce je zjistit, jaké přechodové rituály ovlivňují formování ženské identity.

2.2 Zkoumaný problém, průzkumné otázky

Problém, který zkoumáme je, jaké přechodové rituály v životě ženy, formují ženskou identitu. **Na základě tohoto cíle jsme formovaly hlavní a dílčí průzkumné otázky:**

Hlavní průzkumná otázka zní: **Jaké přechodové rituály ovlivňují formování ženské identity?**

Dílčí průzkumné otázky byly:

1. Zjistit, jaké konkrétní situace v životě, participantky považují za přechodové rituály a jak je samotné prožily.
2. Zda považují tyto okamžiky za důležité milníky a jak je reflektují, hodnotí ve svém životě.
3. Zjistit, jestli je participantka společensky aktivní. V jaké pozici, či roli se cítí být ve všeobecné společnosti.
4. Zjistit, zda si participantky myslí, že by bylo možné, aby přechodové rituály ovlivňovaly ženskou identitu.
5. Zjistit, zda, se podle svého, subjektivního pohledu cítí být v životě spokojené, zda to může být zapříčiněno přechodovými rituály.

2.3 Metodologie průzkumu

2.3.1 Metodologie průzkumného šetření

Průzkumné šetření této bakalářské práce je realizováno formou kvalitativního průzkumu. Glaser a Corbinová (In: Hendl 2005, s. 50) za kvalitativní průzkum označují jakýkoli průzkum, u kterého se pro dosažení cíle neaplikují statistické metody, či jiná kvantifikace. Kvalitativní metody zpracování dat nevytvářejí data, která mohou být zpracována v numerické podobě a nemohou se tak stát předmětem statistických vyhodnocení (Smutek, Načeradský In Matoušek, 2013, s. 527). Disman kvalitativní průzkum definuje jako nenumerické šetření, subjektivní výklad sociální reality, zatímco význam přiřkládáme sdělovaným informacím (Disman 2000, s. 285). Kvalitativní průzkum studuje procesy, umožňuje navrhovat teorie, zkoumá fenomény v jejich přirozeném prostředí. Tento typ průzkumu pracuje s omezeným počtem jedinců, v tomto důsledku vznikají obtíže se zobecňováním výsledků. Další negativní jev kvantitativního průzkumu je subjektivní pohled průzkumníka, který při zpracovávání dat podléhá subjektivnímu pohledu a názoru, je těžké provádět kvantitativní predikce (Hendl 2005, s. 52).

Kvalitativnímu průzkumu předchází relevantní teoretická opora. V naší práci ji najdeme především pod kapitolami Ženské přechodové rituály a identita.

2.3.2 Metoda sběru dat

Hendl (2005) výběr metody sběru dat pro tvorbu kvalitativního průzkumu zakládá na požadovaném typu informace. Pro zpracování našeho empirického průzkumu vycházíme z polostrukturovaného narativního interview. Narativní interview se stává podstatou průzkumné studie a je vedeno se záměrem konkrétního cíle (Miovský 2006, 158). Z pohledu konstruktivismu, na průzkum pohlížíme jako na realitu, na kterou jedinec nepohlíží pasivně, ale kterou si jedinec konstruuje sám, přičemž máme na mysli způsob, jakým si tuto realitu jedinec tvoří, a současně je ovlivněn jeho prostředím a biografií (Hendl 2005, 91).

Narativní interview se používá při volném vyprávění participanta. V tomto případě bude určen předmět rozhovoru, v časové ose se jedná o delší časový úsek v životě dotazované, které budou doplněny podotázkami pro upřesnění nejasností. Hlavní fází narativního rozhovoru je základní otázka, která vyzývá k vyprávění (Hendl 2005, s. 177). V dotazovací fázi se pokládají internální otázky, týkající se vyprávěného obsahu

a externální otázky, které se týkají tématu, ale v rozhovoru nebyly zmíněny a jsou pro náš průzkum důležité (tamtéž). Taktéž bychom mohli vést rozhovor modifikací v podobě epizodického rozhovoru, který se zaměřuje na popis životních epizod a současně poukazuje na to, jak zkušenosti z těchto životních etap byly zpracovány do podob subjektivních teorií (tamtéž).

2.3.3 Zpracování kvalitativních dat

Oporou pro zpracování získaných dat je audiozáznam interview. Zachycení veškerých dat umožňuje reflexi nad získanými informacemi a navrácení se k nim zpětně, v případě, že jsme v daný okamžik mohli něco přeslechnout. Zvukový záznam umožňuje zachytit sílu hlasu, emotivní prožitky, respektive veškeré kvality mluveného slova (Miovský 2006, s. 197). Poznámky na předtištěný informovaný souhlas, který obsahuje několik pevných otázek, slouží k pozdějšímu náhledu, či potřebě uchování reflektujících myšlenek. Následující transkripce uplatněná pro tuto práci je adekvátní průzkumnému tématu a cílům studie. Pro maximální omezení zkreslujících vlivů transkripce, byl proveden opakovaný poslech a kontrola transkripce.

2.3.4 Strategie výběru participantek

Výběr participantek pro průzkum týkajícího se zkušeností žen s přechodovými rituály v kontextu formování ženské identity provádíme metodou sněhové koule. Tato metoda se používá v případě, kdy je na počátku průzkumu přístup pouze k velmi omezenému počtu identifikovatelných participantů (Anastas 1999, str. 289). Záměrem je od těchto lidí, splňujících kritéria pro výběr, získat další kontakty na potenciální participanty, kteří jsou způsobilí se průzkumu také zúčastnit. Jelikož jmenované sdílejí podobná stanoviska, lze tento vzorek metodou sněhové koule, rozšířit. Slabou stránkou této metody je, čím delší řetězec doporučení od původních členů vzorku k posledním členům je, tím více bude oslabeno původní spojení a výsledek bude různorodý (Anastas 1999, str. 289).

Pokud uvádíme, že participantky vybíráme na základě určitých vlastností a splňujících kritérií, máme tím na mysli: ženy v produktivním věku, středního, vyššího či vysokoškolského vzdělání, pečující matky v jakékoli formě, a které z pohledu věku, mohou reflektovat svou životní pozici a subjektivní spokojenost.

Všechny oslovené participantky mají společné znaky v podobě dosaženého vzdělání, narodilo se jim jedno, či více dětí a znají tematiku přechodových rituálů.

Participantka č. 1 (P1)

Rodinný stav: vdaná

Počet dětí: 2

Nejvyšší dosažené vzdělání: vysokoškolské

Vztah k rituálům: aktivní účastnice přechodových rituálů

Participantku jsem oslovila na základě osobní známosti.

Participantka č. 2 (P2)

Rodinný stav: neznámý

Počet dětí: 1

Nejvyšší dosažené vzdělání: vysokoškolské

Vztah k rituálům: průvodkyně ženskými kruhy, rituály a konstelacemi

Výběr participantky formou metody sněhové koule

Participantka č. 3 (P3)

Rodinný stav: neznámý

Počet dětí: neznámo

Nejvyšší dosažené vzdělání: neznámé

Vztah k rituálům: Průvodkyně ženskými rituály.

Výběr participantky formou metody sněhové koule

Participantka č. 4 (P4)

Rodinný stav: neznámý

Počet dětí: neznámo

Nejvyšší dosažené vzdělání: neznámé

Vztah k rituálům: neznámý

Výběr participantky formou metody sněhové koule

Participantka č. 5 (P5)

Rodinný stav: neznámé

Počet dětí: 1

Nejvyšší dosažené vzdělání: vysokoškolské

Vztah k rituálům: aktivní účastnice několika vědomých přechodových rituálů

Výběr participantky formou metody sněhové koule.

Participantka č. 6 (P6)

Rodinný stav: neznámý

Počet dětí: neznámý

Nejvyšší dosažené vzdělání: neznámé

Vztah k rituálům: neznámý

Výběr participantky formou metody sněhové koule.

Participantka č. 7 (P7)

Rodinný stav: vdaná

Počet dětí: 3

Nejvyšší dosažené vzdělání: středoškolské + atestaci v oboru ARO pro děti

Vztah k rituálům: aktivní účastnice přechodových rituálů, tvoří vlastní přechodové rituály pro svou rodinu

Participantku jsem oslovila na základě osobní známosti.

Participantka č. 8 (P8)

Rodinný stav: vdaná

Počet dětí: 2

Nejvyšší dosažené vzdělání: střední odborné

Vztah k rituálům: aktivní účastnice přechodových rituálů, jejich propagátorka

Participantku jsem oslovila na základě osobní známosti.

2.4 Průběh průzkumu

Prvním krokem bylo oslovení participantky P1 skrze sociální síť. P1 nenuceně předala kontakt na další dvě participantky P2 a P3. S participantkou P2 zpracování interview probíhalo dodatečně. Participantka P3 již na zprávy nereagovala. Následně byly vyzvány potencionální participantky skrze sociální síť, na předem vytipovaných skupinách. Na tuto výzvu reagovaly tři participantky P4, P5 a P6. Participantka P4 na dotaz ke spolupráci již nereagovala. S participantkou P5 následující den proběhlo stručné interview. Participantka P6 po poskytnutí informací, týkající se předmětu výzkumu nakonec poskytnutí odpovědi odmítla, pro nedostatek zkušeností. Participantky P7 a P8 byly osloveny na základě osobní známosti. Před průzkumem byly všechny participantky nejprve seznámeny s cílem bakalářské práce a byly srozuměny s anonymitou průzkumu. Samotné rozhovory trvaly 15 až 90 min. Vzor informovaného souhlasu uvádíme v příloze č. 1.

Bylo nutné nejprve vymežit, jak konkrétně se participantky s přechodovými rituály osobně setkaly, jaký to na ně mělo vliv. Jaké situace považují za vhodné pro uskutečnění přechodových rituálů. Samotné vnímání jejich důležitosti v jejich životech. V neposlední řadě byly otázky směřovány na subjektivní spokojenost.

Participantkám byl po ukončení interview ponechán prostor pro doplnění potřebných informací, následovalo poděkování za veškeré informace, které jsou velmi cenné a důležité, interview bylo zakončeno opětovným ubezpečením o anonymitě. Participantkám byla nabídnuta možnost náhledu do bakalářské práce po jejím dokončení a tímto jim umožnit přístup k výstupům z průzkumu.

2.5 Prezentace získaných dat

Rozhovory byly následně přepsány a vytisknuty. Z deskriptivní roviny pro konceptualizaci údajů zahájíme otevřené kódování. Jednotky mající podobnou orientaci označujeme shodnou barvou, tvoříme kategorie. Kategorizace pojmů následně tvoří samostatné celky, které jsou zpracovány do jednotlivých okruhů (Miovský 2006, str. 211).

Jedná se o:

- Zkušenost s přechodovým rituálem
- Přechodový rituál a jeho důležitost
- Společenská úloha (jste společensky aktivní?)

- Identita žen a přechodové rituály
- Well being

V této části si představíme konkrétní získaná data, která přiřadíme do jednotlivých kapitol, týkajících se dané oblasti. Oslovili jsme 8 participantek, ale hodnotná data jsme získali od 5, které jsme následně zpracovali pro potřeby naší práce. Tyto participantky jsou označeny písmenem P a číslem, které dostali v časové posloupnosti získávání dat, tak jak je uvedeno v kapitole 5.3.4 Strategie výběru participantek.

2.6 Zkušenost s přechodovým rituálem

Tři participantky měly zkušenost s přechodovým rituálem menstruace. „... *příchod menstruace po porodu, oslava menstruace – Menarche*“ (P2), „*Menstruace – s kamarádkami na internátě... Rituál menarche své dcery – s dcerou.*“ (P5) P8 menstruační rituál prožila v rámci studií rituálů v pozdějším věku. Předsvatebním rituálem prošla jedna participantka v podobě příprav pro své blízké, osobně nikoli. P2 vyjádřila nedostatečnost informací týkajících se tohoto tématu: „*Poprvé jsem touhu po rituálu pocítila před svatbou. Hledala jsem ritualistku pro předsvatební rituál, našla jsem ale jen jednu – její služby pro mě byly příliš drahé, nabídka rituálu se mi nelíbila a byla z daleka, takže jsem jich nakonec nevyužila. Doted' ale pocítuji, že mi rituál chyběl – v té době jsem si ho ale neuměla obstarat sama.*“ Zkušenost s rituálem početí, současně předporodním rituálem mají zkušenost dvě participantky. P1 a P2 v této souvislosti uvádějí: „...*Když jsem cítila, že jsem připravená na další miminko, uspořádaly jsme si s kamarádkou rituál početí a opravdu jsem se za 9 měsíců stala opět matkou....* „*Především prvnímu porodu předcházela velká příprava ve formě ženských kruhů, masáží, automatické kresby a meditací, z kterých jsem se snažila při porodu čerpat.*“ (P1), P2 uvádí jednotlivé příklady „*Rituál pro plodnost a početí 2x – Poprvé v duchovním ezoterickém prostoru (centrum) s blízkou přítelkyní, dělaly jsme vuzion board⁶, malovaly obrázky intuitivní kresbou, napojovaly se na božskou sílu a duši dítěte, sdílely. Přítelkyně ten den otěhotněla se svým manželem. Já jsem rituál ještě jednou zopakovala po nějaké době. Podruhé jsem ho vykonávala sama, doma. Psaní deničku, henna, promluva s duší dítěte, systemická konstelace. Otěhotněla jsem také v den rituálu. Rituál před porodem – v kruhu asi 5 žen, využívaly jsme elementy přírody pro očistu strachů, sdílela jsem příběh*

⁶ Koláž obrazů, fotografií, představ a přání se záměrem vizuální stimulace zaměření pozornosti na životní cíle. OSOBNÍ ROZVOJ: Vision board není pouhá nástěnka. OSOBNÍ ROZVOJ: Magazín pro skutečný život [online]. Copyright © Magazín Osobní rozvoj [cit. 10. 12. 2020]. Dostupné z: <http://www.osobnirazvojonline.cz/rozvoj/vision-board-neni-pouha-nastenka-plni-sny>

těhotenství a přípravu k porodu, ženy sdílely své porodní příběhy (jen hezké vzpomínky), tančily jsme, dostala jsem symbolické dary pro sebe i miminko, jedly jsme zdravé a kvalitní jídlo, a podobně.“(P2). Rituál narození dítěte prošly 3 participantky, z toho jedna v této souvislosti hovoří o zamklém těhotenství a souvisejícím, uvádějí toto: *„Nejsilnější zážitky mám spojené s porody mých dvou dětí a zamklým těhotenstvím, které jsem nechala odejít přirozenou cestou. Ten fakt, že jsem byla schopná odnést a porodit dvě zdravé děti mi dodal mnoho sebedůvěry a víry v moji ženskou energii. První porod syna byl velice vleklý a náročný a byl to můj nejsilnější zážitek, při kterém jsem si sáhla na dno psychicky a fyzicky. Nikdy jsem ale nepocítila strach či obavy a věděla jsem, že to dobře dopadne. Syn se narodil plánovaně doma. Druhé těhotenství bylo velké překvapení, ale hned jsem cítila, že něco není v pořádku a opravdu se později potvrdilo zamklé těhotenství. Opět jsem si obhájila vlastní cestu a nechala miminko odejít přirozeně a tělo nechala samo zregenerovat.*“ (P1). S poporodním rituálem má zkušenost jedna participantka P2, která uvedené rozvíjí slovy: *„... poporodní rituál pro ženu – matku, ukončení kojení, ukončení rodičovské dovolené s 1. dítětem, příchod menstruace po porodu, oslava menstruace – Menarche.*“ Participantka v souvislosti s poporodním rituálem zmínila rituál spojený s ukončením kojení, který v interview zmínila i participantka P7. V této souvislosti se P7 více vyjádřila v tomto smyslu: *„... protože já jsem tam měla to trauma s tím kojením, musela jsem si projít to trauma toho kojení a přijmout ho. Nemyslím si, že úplně do čista, ale ukázalo mi to nějakou cestu, kterou jsem jako musela jít daleko hlouběji, abych zjistila, odkud vítr vane a byla jsem ochotna být aktivní v tom, nepředávat to dál svému rodu. Já jsem pochopila tu brzdu, tu duplikaci v tom rodu a jak bych, tak řekla a byla jsem vděčná, za to, že jsem to objevila a že v mých rukách je to stopnout.*“ Na otázku, s jakým záměrem odpověděla takto: *„Pomoci dceři i klukům, protože ti by si přitáhly ženy, které nemůžou kojit. Svejím potomkům. A možná jsem to možná i vyřešila v rámci celého ženského rodu, protože, moje sestra, v září jejímu potomkovy bude rok, takže její dcera se narodila dva roky po mojí dceři, a do té doby v naší v rodině nikdo nekojil. Já jsem to po mojí dceři zpracovala a moje sestra kojí, jako první. A Přitom to není můj přímej potomek.*“ (P7) Za přechodový rituál označila participantka P5 státní závěrečnou zkoušku. Rituál odstrižení ve svých odpovědích uvedli dvě participantky a ve stejném počtu se vyjádřili k rituálu manželské krize, či rozvodu. Za přechodový rituál považují dvě participantky stěhování. K čemuž se vyjádřila participantka P7 a uvedené rozšířila slovy: *„Další rituály byly stěhování, stěhovala jsem*

se 11x, průběžně celý život, a všechna stěhování беру jako přechodové rituály. Potom změna zaměstnání, v rámci v jednom oboru a potom z oboru za obor.“

Své zkušenosti s přechodovými rituály souhrnně komentuje participantka P2 slovy: *„Situací, hodných pro rituály, je v mém životě opravdu hodně. Je to pro mě forma pozastavení, uctění, přechodu, uzdravení, zbavení se nepotřebného, oslava. Má to pro mě spoustu dalších významů. To mě vedlo k tomu, abych se o to začala víc zajímat, zkoumat, zkoušet a hledat komunitu podobně laděných žen. Vyjmenuji zde neúplný výčet, co jsem rituálně prošla: Rozhodnutí o početí dítěte, oslava početí dítěte, předporodní rituál, narození dítěte, poporodní rituál pro ženu – matku, ukončení kojení, ukončení rodičovské dovolené s 1. dítětem, rozhodnutí změny přístupu k rodičům (napravení zdravého vztahu), přijetí nového jména (přezdívky), očista prostor bytu po nastěhování, oslavy kola roku, a další.“*

Za přechodový rituál považuje participantka P8 další situace v životě, a dodává: *„Já si uvědomuju, že když jsem šla do školky, tak se jednalo o přechodový rituál strašně silnej, prostě školka, škola potom dál, už tyhleto mezníky jsou přechodový rituály, protože tam jdeš vlastně do nové situace a tam jdeš do nějakýho diskomfortu, do něčeho novýho. Takže to je o tom, že je člověk bez půdy pod nohama a musí se s tou novou situací začít nějak nakládat. Takže to mi přijde jako že každá tahleta výzva, nebo událost, nebo ten přechod to je, no, ten rituál, přechodovej. Akorát že většinou je nevědoměj v dnešní společnosti. Já jsem to prožívala jako hrozně dramaticky. Jojo, je to veliký. Ano, já si vzpomínám, že i ta školka byla pro mě jako těžká, a škola ještě víc, že to bylo pro mě jako úplně...a netušila jsem proč to po mě všechno chtěj (směje se). Dodává: „Tak...no, joo tak to byl velkej, pro mě přechod, do velkýho nepohodlý musím říct, v tý škole. I když jsem tak nějak jako s těma dětma ve školce aspoň nějak proplouvala, tak v tý škole to nebylo vůbec jako dobrý. No a potom, mě vlastně nikdo jako nepřipravoval, a ještě jak to bylo dramatický, tak to bylo takový nic moc. No a potom první menstruace, to byl taky mazec. Já jsem něco tak trochu zaslechla od kamarádek, že jo a jako máma nic, vůbec. Máma se semnou o tom nebavila.“ (P8) Svůj přechodový rituál, který takto participantka označila menarché, dále popsala slovy: *„No bylo mi 13. No to mohla bejt taková sedmá třída. No, a to si pamatuju úplně přesně, že jsem šla s babičkou na Bramberk na pohár (směje se), a ... jsem se strašně divila, jsem si myslela, že se jako něco stalo, že jsem si ukákla, a byla jsem z toho hrozně překvapená. Ale bylo mi divně a já jsem nevěděla, proč mi je divně. Potom jsem přišla domů a řekla jsem to mámě**

a ta úplně jako: „Jéžiš (hlasem jde intenzivně nahoru a lehce se zakloní v křesle)“, úplně jako...víš jako, nikdo tě na nic nepřipraví a ještě „Ježiš“ a vůbec, ani slovo, tamhle máš vložky a hotovo, žádná komunikace a teď já měla pocit, že je to něco divně. Stalo se to před víkendem, takže jsem se alespoň na ty dva dny zavřela do pokojíčku a prospala jsem to, a vlastně jsem před tím takhle hezky utekla. Takže já jsem to vůbec neměla vědomý, že to je něco významného...až v dospělosti, jsem se začala dozvídat, že to je normální, taky jsem nesnášela tu menstruaci, dělala jsem atletiku, což mi to komplikovalo život, že jo. Jsem šla na trénink a udělalo se mi špatně, a nemohla jsem.“ (P8). Participantka P8 dále rozšiřuje svou odpověď o další proběhlé přechodové rituály v jejím životě slovy: *„Prošla jsem všema známými přechodovými rituálama, novodobý rituály. Prošla jsem rituálem první menstruace, dívky v ženu. Tím jsem prošla, když jsem byla dva roky ve škole rituálů, tak ten jsme mezi ženami, které tam byly, procházely všechny, bylo to bezpečné prostředí. Byla to škola rituálů Barbory Zemanové. Jednalo se o víkendy, každý měl svoje téma. První byla Panna, milenka, matka, čarodějka, stařena. Ke každému jsme tam měly víkend, plus nějaké meziprogramy. Pracovaly jsme s různými archetipama, jako královna, ta se taky hodně pojí k ženským rolím, kdy si uvědomujeme vlastní důstojnost a hodnotu, že můžeme být ty královny, vzít si tu sílu zpátky a dělat to s tím nadhledem a důstojností královny. Byť má výraz důstojnost pro každého jiný význam, myslím tím, vědomá síla té ženy. Se silou ženy se mi pojí víc, třeba sebejistota, uvědomění si sebe sama. Jako velmi významnej rituál pro mě samotnou, co mi přijde důležitěj v té společnosti, je přechodovej rituál první menstruace. Ale zároveň je to i ten rituál té milenky. Která se tam vlastně schová někde mezi tou pannou a matkou. Nedá se jasně vymezit přesně čas. Bývá to, když ta dospívající začíná objevovat svoji sexualitu. Začíná cítit, objevovat změny na svém těle, nejdřív je to takový šetrný, nevinný, ale pak si začíná uvědomovat, že je ženou, začne vnímat tu sexuální energii, začne si uvědomovat to, jak reaguje na muže, jak oni reagují na ní, že vlastně ona chce, aby ti muži na ní nějak reagovali. Tohle je samozřejmě takový ideál, každá holčička to vnímá jinak, a záleží na tom, jak se jí to přednese, jak se jí to podá. Můžeme se setkat s tím, že to pro někoho může být naprosto uzavřené, že je to pro něj absolutní tabu. Můžeme se setkat s tím, že když to začíná být právě takový šťavnatý, tak to pro někoho může být bolavá záležitost, taky záleží na tom, v jakém prostředí ta holka vyrůstá, kdo ji ovlivňuje. Ale když se to přirozeně ovlivňuje. A je to přesně ta fáze, než se staneme těma matkami. I když bych řekla, že to může být vlastně celoživotní, i když dost kamenem úrazu je to, že když se staneme matkami, už jsme jen matky a zapomeneme na tu šťavnatost. Je tam nějaká*

přirozená fáze, že jsme plně v tý matce, když zrovna plně kojíme, plně přebalujeme a vnýst do toho tu milenku je fakt těžký.“ (P8)

2.7 Přechodový rituál a jeho důležitost

K důležitosti, či významnosti přechodových rituálů se participantka P1 vyjádřila slovy: *„Tyto okamžiky považuji za vrcholný projev toho, co žena dokáže, jak je neuvěřitelně silná. Sama se k těmto zážitkům vracím, abych si připomněla, jakou sílu v sobě mám.“* Dále na předchozí navazuje participantka P2: *„Pro mě jsou to naprosto klíčové okamžiky, abych dokázala oddělit jednu etapu od druhé, abych jí věnovala dostatečnou péči, pozastavení a úctu. Abych ocenila vše, co mi daná situace, období nebo věc přinesla a abych se k ní v mysli nemusela neustále vracet. Obecně si myslím, že naše společnost rituály naprosto vyřadila (zachovala se snad jen svatba, pohřeb a někdy křtiny a několik svátků v roce, kdy tradice také postupně vymírají). Je mi to líto a v mém životě mi to chybělo natolik, že jsem musela rituály začít vytvářet sama. Například když se počne dítě nebo žena dítě porodí, přijde mi to jako tak silný a zásadní okamžik, který potřebuje péči, pozornost a oslavu – ale v dnešním světě se k těmto okamžikům nic nekoná a v srdci pak zůstává taková nenaplněná prázdnota, smutek a pocit nedocení.“* Participantka P5 doplňuje: *„V mém životě patří na první místo. S odstupem času vnímám, že jsem jim měla věnovat ještě větší pozornost. Ráda bych je prožívala i více v blízkosti své maminky a s ní.“*

Participantka (P7) reaguje na otázku směřující k ukončení mateřství. *„Možná to je nevhodný termín, asi bych to cítila nejvíc jako přiznání toho, že jako máma udělala, co může a teďka opravdu ten syn potřebuje prozkoumávat ten mužskej svět, když se jedná o ty syny a v určitejch věcech už já nemám co dělat. Ono to není ukončení dětství, co je hranice dětství, ale nikdo nezmiňoval to, že už není chlapeček, ale přitom jsou to velký kluci, ale přitom ještě nejsou dospělý. Je to část dětskýho věku, kterému dřív nebyla věnovaná žádná pozornost, bylo to nazývaný pubertou, vlastně to bylo ponižovaný, doted'ka se řekne „puboši“, udělala se z toho hanlivost, že to jsou prostě děti, který jsou drzý, který mají extravagance, který jsou hnusný na svoje rodiče, který dělaj lumpárny, nemaj úctu ke společenství, k věcem, zvířatům, zkoušejí různý věci, to všechno k tomu věku patří, ale když to budeme pořád nazývat „no jooo, on je prostě v pubertě“, to je prostě pohrdání. Mně to prostě hodně vadí, že se pohrdá lidma, kteří procházejí obdobím mezi dětstvím a dospělostí. Já si myslím, že všichni chceme, aby stáří byla věnovaná úcta, a právě zrovna to stáří, hrozně nadává a běduje na nějaký děti, který jsou dospívající.“*

To jsou prostě jen zrající osobnosti, ne že bych jim dovolovala, pomalujte každou fasádu, převraťte každou lavičku, rozkopejte každou odpadkovou koš, tohle nemám na mysli. Mám na mysli to, že pokračuje to zkoumání světa, ale už v nějakým určitým jiným než v tom dětském věku, že prostě kostička se nekutálí, to už mají dávno za sebou. A prostě vidět a uznat to, že je v pořádku, že se potřebují vymezit, a že si potřebují něco zkusit, že mají svoje hluboké otázky, a že to neznamena, že ještě nemají žádné starosti, mají hodně starostí. Musím to jako máma mít tak, že ho nechám být, a je to v pořádku, že ho neopouštím, ale jenom stojím vedle něj a koukám se, a vím že, teď ti spadne ten komín, a vím, že je to moc vysoký, že to je moc na křivo, blablabla, ale nechat to dojet, samozřejmě, ne do nebezpečí, ale nechat mu třeba ujet vlak, nezachraňovat za každou cenu. Vlastně je pro mě příjemný mu nějakou část té zodpovědnosti nechat, a né mu furt vymýšlet nějaký koncepty...kam by se mohl dostat a tak...“(P7).

Participantka (P8) důležitost přechodového rituálu vyzdvihuje v dodatečné odpovědi na pobídku k dalšímu přiblížení přechodového rituálu. „*Pro naši kamarádku jsme dělali předsvatební rituál, a bylo to krásný. Vůbec si uvědomit, že opravdu přecházíš, z jedné role, dlouhodobě se budeš spojovat s někým, je to velký krok. Svatba je rituál. My často děláme něco jen proto, že to společnost nějak nastavila. Ale když do toho žena a muž vědomě vstupují, tyhle rituály, to uvědomění si, je ohromně léčivý. Samozřejmě to někdy vyvolává nějaký pochybnosti, že když nad tím moc nepřemýšlíme, jako třeba jestli když se vdám, jestli ztratím tu svobodu a co je teda ta svoboda... a to je vždycky individuální. Přijde mi, že při rituálech je to vždycky vědoměj přechod, a to je na tom to nejmagičtější. Většinou se při tom používá hodně symbolů, dávají se prstýnky, dostávají dárky, symboly hodně fungují na podvědomí úrovni, hodně nás to ovlivňuje. Kolikrát stačí, když něco spojíme tím symbolem. Když jsou třeba lidi pohádaný, tak aniž by si to uvědomovali, tak prstýnky třeba odkládají, nebo se pod nimi udělá exém. Symboly mají ohromnou sílu, a to je další věc, která je v tech přechodovejch rituálech ohromně důležitá. Vnést tam i tu symboliku, která nám pomůže, protože to neznamena, že když jakoby přijdeme do určitýho období, že to tam bude taková jako diskotéka (Smích), je to přirozený, že v životě máme různé výkyvy a ty symboly nám pak pomáhají, abychom to na tech vlnách zvládli. Protože přes to, že třeba dospějeme, tak ty vlny jsou jiný, jinde, je to přirozený pro člověka, že se to všechno proměňuje.“ (P8).*

2.8 Společenská úloha (jste společensky aktivní?)

Participantky se v této části věnovali otázkám týkajících se jejich aktivit ve společnosti. Participantka P1 odpověděla slovy: *„Jsem poměrně aktivní. Jsem velký extrovert a mám pocit, že svou osobnost definuji ve vztahu k ostatním. Jsem zvyklá, že jsem „známá“ v určitém sociálním kruhu a bylo pro mě těžké tuto pozici ztratit a být anonymní matkou na mateřské.“* Participantka P2 své zaměření ve společnosti směřuje do přechodových rituálů a další primární péči v mezilidských vztazích. Popisuje slovy: *„Jsem společensky aktivní. Pořádám ženské kruhy, rituály, systemické a rodinné konstelace.“* Také participantka P5 je společensky aktivní a svou úlohu rozepisuje takto: *„Ano. Jsem aktivní v neziskové organizaci, v akcích regionální identity, lektor a průvodce příměstských táborů, lektor víkendových akcí jógy.“* S aktivní úlohou ve společnosti koresponduje odpověď i od participantky P7, *„...Dělám ty tance (Tance dávných tradic), dělám osvětu o homeopatii, kterou studuju a chci tomu světu dát, to, že budu schopná, to tomu světu dát, to je můj dar tomu světu, protože je to strašně široký a obsáhlý, hluboký obor, kde se spojuje věda a umění, není to ani jen věda a ani jen umění. A spojuje se to dohromady a je to náročný, ale prostě funguje to a já věřím, že já to dám.“* Participantka P8 svou odpověď na aktivní úlohu ve společnosti přesně nedefinovala, avšak dle celkového rozhovoru usuzovat, že je společensky aktivní taktéž.

2.9 Identita žen a přechodové rituály

Tato část se zabývá otázkou, považují-li participantky za pravděpodobné, aby přechodové rituály ovlivňovaly ženskou identitu. Na tuto otázku participantka P1 odpověděla slovy: *„Ano, přechodové rituály vnímám jako určité milníky, ke kterým se žena ve svém životě a vývoji může vztahovat. Některé tak činí více vědomě a některé méně. Sama rituály tolik nevyhledávám, ale vnímám je jako způsob rozloučení se s něčím a přivítáním něčeho nového. Sama velice pozitivně vnímám přítomnost dalších žen a vliv energie a síly ženského kruhu. Jsem si jistá, že mě ještě několik rituálů v životě čeká.“* Participantka P2 shledává toto: *„Pomocí rituálů se dokáže mysl, podvědomí a celý systém přeladit a pracovat následně pro to, čeho chceme dosáhnout. Myslím, že přechodové rituály mohou ovlivňovat ženskou identitu. Díky rituálům se totiž žena může cítit více sebevědomě, cítit se více ukotvená ve své rodině či komunitě – získat tam své místo a přijetí od ostatních členů. Zároveň se může oprostit od křivdy, nedorozumění, bolesti, strachů a jiných negativních pocitů spojených s různými situacemi či obdobím života. Žena může zlepšit vztahy v rodině i s blízkými lidmi. Může uctít důležité milníky svého*

života, pociťovat více vděčnosti a radosti z toho, čeho se jí v životě dostalo – a to špatné nechat odejít. Žena se může stát navenek i uvnitř kompletně jinou bytostí, více naplněnou a vědomou sama sebe, své síly i umění toho, jak svůj život chce nadále formovat.“ Dále k předchozímu participantka P5 dodává: „*Myslím si, že velmi chybí, protože vždy byly přirozenou součástí života ženy a jeho cykličnosti.“*

Z interview s participantkou P7 vyplynulo toto: „*No to určitě jo, protože když uvíznu v nějaký fázi, a nevidím, že jsem jako dávno v jiný, což se může lehce stát, tak nemůžu dospět anebo dozrát. Když uvíznu někde na půli cesty. A když nechci jít za tím poznáním, tak za nim přece nejdu, sednu si k televizi a dám si pivo. Nepoznám to, pakliže nejde naproti tomu sebepoznání, jestliže nemá nějakou situaci v životě, která by je nutila k nějaký aktivitě, a to nějaký lidi nejsou vůbec ochotní se za žádnou cenu zvednout a začít být aktivní, za žádnou cenu. Všechno to je o sebepoznání. ... Já se domnívám, že se k nim vždycky dostane, jedině v situaci, kdy oni jsou na to připravený. A to je jedno, jakým způsobem, jestli to budou vysílat v televizi nebo jestli se o tom dozvědí v lese u ohně, když si opejkaj buřty, nebo jestli se o tom dovědí od ségry, která má o rok starší dítě a prošla tím, ale to je úplně jedno, oni na to musejí být připravení. A musí tam být nějaká vnitřní touha, ne vědomá, ne z toho pole mentálního, ale prostě musí tam být nějaká touha, kterou jsme vedeni ... stejně nás prostě jako vede z hůry Bůh, a prostě jestliže nemáme to v tuhle chvíli slyšet anebo jestliže má nastat situace, kdy nám to někdo řekne a my to stále neuslyšíme, tak to tak bude. Jedině když s tím chceme něco dělat, protože někdo dokáže vydržet v nespokojenosti až do smrti. Ale když vlastně si uvědomím, že já můžu být ten aktivní, kdo se svou nespokojeností může hnout, tak se potom ta informace může dostat na místo, kde jí uslyší a zavnímá. Ale my máme v rodině, jako, strejdu, kterému je 70, a to je pořád ještě dítě, to není ani dospělý. Doporučuju si poslechnout Stanislava Grofa, má spoustu videí o nezralé společnosti, o tom, že tady chodí dospělé děti. V celým tom našem společenství a proč tomu tak je. Právě, že se o tom neví.“ (P7).*

S participantkou P8 byla otázka hlouběji specifikována. Na otázku možnosti ovlivnění ženské identity skrze přechodové rituály, žen středního věku, 35-55 odpověděla slovy: „*No tam, se strašně moc mění, zase ženy přecházejí do jiné fáze. Mají starší děti a najednou cítěj, že se v nich něco mění. Mně se strašně líbí ten koncept, kterej pochází z šamanismu, kde kdy se rodíme do nějaké rodinné duše, pak máme nějakou kmenovou duši, to jdeme a spojujeme se s těma ostatníma, jsme v těch společenstvích, tvoříme ty*

rodiny, a potom tam je ta individuální duše a to je přesně ono, kdy si začínáme uvědomovat sami sebe, i když máme ty rodiny a všechno, ale je tam už nějaký posun, kdy jdeme víc do individuality a víc se díváme na sebe, úplně jiným pohledem, pohledem, kdy se vracíme daleko víc k sobě. My se tak jako roztrčíme, když jsme v té kmenové duši, máme ty rodiny, a to se vlastně tak jako trochu roztrčíme do té společnosti, a ta individuální duše je o tom, že se zase poskládáme. A to si myslím, že každému to může začít jindy, třeba když ty děti jsou trochu samostatnější, kdy vrchol toho je, když ty děti odejdou z domova. A to je spojený s tou fází přechodu, přechod, fáze čarodějky, to je menopauza. To je hodně velká cesta k individualitě, když ta žena najednou pocítí tu svobodu, tak přesto, že si jí třeba během mateřství mnohokrát přála, tak najednou to pro ní může být něco, co jí vyděsí. To může být ten syndrom prázdného hnízda, najednou všichni odejdou, a je tam prázdný. A teď najednou co, je tam prázdný, není co dělat, nevíme co. Starý už nefunguje, nový ještě není. A co, co teď. Samy se sebou. Nikdo mě nepotřebuje. A tam si myslím, co je strašně důležitý, aby si ta žena našla něco, co je jenom pro ní, co jí sytí. To může být klidně i před tím mateřstvím, ale je to důležitý proto, aby když přijde tahle fáze, tak aby se měla k čemu vrátit. A najít si ten prostor, který bude sytit, koníček, ať to nazveme jakkoli. A to se samozřejmě může taky měnit. Jsou ženy, který jdou zpátky do dětství a uvědomějí si, co jako dětem dělalo největší radost a vracejí se k tomu. Anebo objevují nové věci. Taky jsem přemýšlela nad tím, že bych chtěla začít zpívat a mám vlastně prostor, ale zjistila jsem, že se vlastně bojím.“

2.10 Wellbeing

Pokud se měly participantky vyjádřit k otázce subjektivní spokojenosti, odpovídali těmito slovy: „Mám pocit, že se právě nacházím v náročném překlenovacím období, kdy mě ten subjektivní pocit spokojenosti teprve čeká.“ (P1) „Ano, cítím se moc spokojená a naplněná. Mají na to vliv mé vztahy s rodinou i komunitou, postavení ve společnosti, práce, přátelství a velkou mírou i rituály, které mi dokázaly život změnit, obohatit a zlepšit.“ (P2) „ANO.“ (P5) „Teď ano, je tam důležité to teď.“ (P7) dále dodává: „přechodový rituál je o tom, vidím sama sebe a uznávám se.“

Participantka P8 se vyjadřuje rozsáhleji: „Když to vezmu podle svého subjektivního pohledu, tak určitě. Když to vezmu z takového ptačího pohledu, a na svůj život se podívám z výšky, tak jo. I přes to, že jsem prošla těžký a dramatický období v životě, tak vlastně jo. Tuhle se mě někdo zeptal. Když bych mohla někomu něco říct, nebo odpustit, tak co bych tomu člověku řekla, a já jsem si uvědomila, že jsem v takový

fázi života, že tam vlastně nemám pocit, a to je úžasný na tom věku, že to vlastně vidím z toho pohledu, že vlastně ničeho nelituju, nikomu nic nevyčítám, když si tenhle pohled samozřejmě udržím. Jo, tak otázka byla, když bych mohla, tak co bych ve svém životě změnila. Tak jak na tom jsem teď. A já jsem si uvědomila, že vlastně nic. Protože každá ta událost, každá ta bolest mi něco přinesly. A někam mě posunuly. I přes tu bolest a je to fakt, že my lidi se posouváme přes bolest, potřebujeme si to prožít, ty změny a tu bolest. A říkám si, že je to vlastně skvělý, že jsem nenašla žádnou věc, kterou bych chtěla změnit. Dlouho jsem na tuhle otázku nedokázala odpovědět. Protože jsem si procházela všechny nejbolestivější situace, který jsem vždycky chtěla ve svém životě změnit a vždycky jsem si říkala, ty jo, tak co bych...A když jsem si procházela ten svůj život jako film v televizi, ten můj život, tak jsem si říkala, že bych to nezměnila, protože se mi tam ukázalo, pro co to bylo dobrý a neviděla jsem tam jako to, že bych toho litovala. Ale myslím si, že to souvisí s tím věkem a s tím, v jaký jsem životní fázi. Že třeba když by se mě na to někdo zeptal v té nejtěžší fázi, když jsem byla s těma dětma v tom mateřství, v tom, jak mě to ubíjelo, a já to nezvládala, tak bych asi odpověděla něco úplně jinýho. Ale teď jako je to jiný, mám pocit, že mám život daleko víc ve svých rukou. A není to jednoduchý určitě, není to tak, že bych žila v úplný harmonii, pořád tam jsou různé výkyvy, ale nějak víc si uvědomuju svojí individualitu a daleko mám tam víc síly si to ustát.“ Participantka P8 na doplňující otázku, jestli se domnívá, že je to současně v důsledku uskutečněných přechodových rituálů, dodává: „Určitě, já jsem si tím jistá. Cokoliv vědomě prožíváme, tak se do nás daleko víc zapisuje a vtiskává. To je ta půda pod nohama, kterou vlastně my jakoby ztrácíme, v těch situacích, když jsme rozkolísaný. Tam to je něco, o co se můžeme o to dno zachytit, protože my ho vnímáme a určitě jsem ohromně vděčná, že jsem mohla projít těma rituálama a že jsem to mohla jako si přepsat, nebo jak to říct. Nemůžu říct, že by to bylo jako by úplně přepsaný, protože fakticky vím, že pořád to období, než jsem objevila rituály tam je, takže to neberu, tak, že by to nebylo, uznávám, že to bylo, ale to období, kdy jsem procházela těma rituálama a začla jsem se o to zajímat a studovala to, a sama jsem rituály nabízela a provázela ženy, tak mě to nesmírně obohatilo, protože kdybych si to prožívala jenom já sama, tak je to má to úplně jinej rozměr, když se ti to potom potvrzuje i u tech žen.“

2.11 Analýza dat

V předchozí kapitole jsme v rámci redukce prvního řádu prezentovali získaná data, díky nimž se nyní můžeme zaměřit na pokus o jejich analýzu. Primárními daty je

deskripce obsahů rozhovorů a dat získaných z interview, sekundárními daty jsou naše vlastní poznatky, získávané vlastním usuzováním o daných tématech prostřednictvím druhé osoby (Miovský 2006, s. 273). Procesem tvorby dat je proces cíleného, vědeckého konání, z jehož zaznamenávaného obsahu a následného kódování, získáváme výzkumná data (tamtéž). Prostředkem pro dekompozici výzkumu bude **narativní analýza**, jejím předmětem může být jakýkoli lidský výtvar, či příběh nebo jeho části, za předpokladu neexistující jediné pravdy nebo jediné a správné interpretace (Miovský 2006, s. 242). V rámci našeho výzkumu se budeme snažit o fixaci dat, přičemž je nutné přihlídnout k faktu, že data, která nám výzkum poskytl, nejsou a nemohou být stabilním útvarem, a to proto, že se jedná o životní příběh, který je hypotetickým konstruktem a taktéž je ovlivňován kontextem momentální situace, v němž je vyprávěn (Miovský 2006, s. 243). Forma „statizování“ dynamických jevů zachycuje a fixuje něco, co se stále vyvíjí a mění. Se získanými daty proto, pracujeme jako by se jednalo o statický produkt (tamtéž). Samotná příprava dat pro jejich zpracování byla provedena barvením textu (Miovský 2006, s. 211). V transkripci rozhovorů, jsme dle základních výzkumných otázek a pro lepší přehlednost, zbarvili, jednotlivé pasáže týkající se konkrétních tematických celků různými barvami.

2.12 Interpretace dat a vyhodnocení

Pomocí techniky, kterou jsme uvedli v předešlé kapitole, se nyní pokusíme interpretovat získaná data z rozhovorů s participantkami. Pokoušeli jsme se najít spojitosti v odpovědích, docházelo k jejich porovnávání a následnému vyhodnocení průzkumu na základě stanovených průzkumných otázek. Závěrem této kapitoly bude vyhodnocení naplnění cíle bakalářské práce.

Prvním krokem bylo zjistit, jaké konkrétní situace participantky považují za přechodové rituály a jak je samotné, prožily. Na toto téma panovala shoda u dvou participantek, které uváděly především **porod** a **těhotenství**. Za nejsilnější prožitek, který považuje první participantka za přechodový rituál, jsou porody svých dvou dětí a současně zamklé těhotenství. „*Nejsilnější zážitky mám spojené s **porody** mých dvou dětí a zamklým **těhotenstvím**, které jsem nechala odejít přirozenou cestou. Ten fakt, že jsem byla schopná odnést a porodit dvě zdravé děti mi dodal mnoho sebedůvěry a víry v moji ženskou energii.*“, „*Především prvnímu **porodu** předcházela velká příprava ve formě ženských kruhů, masáží, automatické kresby a meditací, z kterých jsem se snažila při porodu čerpat.*“ (P1). Podobně navazuje participantka 7 „*První **těhotenství** to je*

jasný, nemám dítě, mám dítě...pak samozřejmě každé těhotenství.“ Participantka 7 dále vnímá jako přechodový rituál ve formě stěhování, změn zaměstnání a manželské krize, jako hluboký přechodový rituál participantka 7 vnímá přijetí a zpracování traumatu z nemožnosti **kojit** své dítě: „...musela jsem si projít to trauma toho **kojení** a přijmout ho.“ Byť P7 nevnímá, že by toto trauma vyřešila úplně, cítí, že skrze poznání podstaty svého problému může pomoci nejen sobě, ale i dalším ženám svého rodu. **Porod** uvádí i participantka 5, která výčet těchto situací rozepisuje dále: „**menstruace** – s kamarádkami na internátě, **státní zkouška** – s kamarádkami a s rodinou, **svatební den** – s kamarádkami a s rodinou, **porod** – s manželem, **rozvod** – s kamarádkou, **rituál menarche své dcery** – s dcerou, **rituál odstřížení** – s dcerou a kamarádkami.“ Participantka 8 za silný přechodový rituál považuje nástup do mateřské školky a následně všechny podobné mezníky, ve kterých se člověk dostává do jistého diskomfortu. Přechod dívky v ženu „...**první menstruace**, to byl taky mazec. Já jsem něco tak trochu zaslechla od kamarádek...“ Tuto životní proměnu však v tehdejší době jako přechodový rituál nevnímala, přechodovým rituálem první menstruace, dívky v ženu, P8 prošla až v dospělosti, ve škole rituálů Barbory Zemanové. Následovaly rituály panna, milenka, matka, čarodějka, stařena. P8 každý z těchto rituálů vědomě zpracovávala až později anebo dříve, v období, které nebylo v souladu s jejím fyziologickým stavem, z důvodu vzdělávání se v této oblasti a možnosti tak předávat tyto informace dál. Rituálem **plodnosti** a **početí** prošla participantka 2, přičemž tento moment propojuje s přímým **otěhotněním** v den rituálu. „*Rituál před porodem – v kruhu asi 5 žen, využívaly jsme elementy přírody pro očistu strachů, sdílela jsem příběh těhotenství a přípravu k porodu, ženy sdílely své porodní příběhy (jen hezké vzpomínky), tančily jsme, dostala jsem symbolické dary pro sebe i miminko, jedly jsme zdravé a kvalitní jídlo, a podobně.*“ (P2)

U participantek bylo dále zjišťováno, za jak **důležité** považují okamžiky **přechodových rituálů** a proč. Participantka 1 vnímá přechodové rituály jako **velmi důležité a nápomocné**, přičemž se k nim při potřebě, ve vzpomínkách vrací, aby **načerpala sílu**. „*Tyto okamžiky považuji za vrcholný projev toho, co žena dokáže, jak je neuvěřitelně silná. Sama se k těmto zážitkům vracím, abych si připomněla, jakou sílu v sobě mám.*“ (P1) Podobně se v tomto kontextu vyjadřuje i participantka 2, která přechodové rituály označila dokonce za **klíčové** pro možnost **oddělení** jedné životní etapy od druhé, a to i s ohledem na dostatečnou vědomou pozornost pro končící fázi se

všemi hodnotami, které ji uběhlá životní etapa přinesla, bez potřeby se do této fáze vracet. P2 shledává potíže v **nedostatku** přechodových rituálů v dnešní společnosti, kdy významným přechodovým životním okamžikům již nevěnujeme tolik **pozornosti**, péče a oslav, vidí v tomto nedostatku souvislost s pocitem **vnitřní prázdnoty, smutku a pocitu nedocení**. V rámci sebereflexe participantka 5 vyjádřila touhu více přechodových rituálů prožívat se svou maminkou, v její blízkosti a s ní. Přechodové rituály participantka 5 zařazuje na **první místo**. Participantka 7 přechodové rituály začala vnímat na svých dětech, co by **přestup** do jiné vývojové fáze. Jako příklad uvedla, že vzhledem k věku jejího syna, se dostala do fáze **odpoutávání se** od mateřské role, kterou vnímá jako důležitou a pozitivní. Shledává, že jako matka pro syna udělala vše, co bylo možné. Uvědomuje si, že nechce synovi ztěžovat jeho odpoutávání se od matky a že nyní potřebuje začít prozkoumávat mužský svět. „*Musím to jako máma mít tak, že ho nechám být, a je to v pořádku, že ho neopouštím, ale jenom stojím vedle něj a koukám se ... nezachraňovat za každou cenu. Vlastně je pro mě příjemný mu nějakou část té zodpovědnosti nechat, a né mu furt vymýšlet nějaký koncepty... kam by se mohl dostat a tak ...*“ V interview participantka 8 zmínila důležitost přechodového rituálu **první menstruace**, a to vzhledem k uznání od okolí, že se z dívky stává žena a také vzhledem k věku dívky, která v tomto čase začíná objevovat svoji sexualitu. V kontextu s tím hovoří o přechodovém **rituálu milenky**, kdy dívka s první menstruací na svém těle začíná pociťovat změny, začíná se zajímat o druhé pohlaví, že se jí líbí, když je naopak ona zajímavá pro své okolí. Participantka 8 ale uznává všechny možnosti vlastností dívek, i tu, kdy jsou tato témata naprostým **tabu** a dívky si žádné vědomé přechodové rituály za účasti více lidí **nepřejí**.

Další otázka byla směřována k tématu společenského postavení, či společenské roli, a zda jsou participantky společensky aktivní. P1 se označila za **extroverta** s potřebou být ve vztahu s okolím, díky čemuž může **definovat** svou **osobnost**. „*Jsem zvyklá, že jsem „známá“ v určitém sociálním kruhu a bylo pro mě těžké tuto pozici ztratit a být anonymní matkou na mateřské.*“ (P1). Participantka 2 **aktivně pořádá přechodové rituály**. Cítí se být společensky aktivní. Participantka 5 **je aktivní** na regionální úrovni, v neziskové organizaci a je lektorem, průvodcem příměstských táborů. Participantka 7 **vede** Tance dávných tradic, **studuje a aktivně podporuje** osvětu homeopatie. Participantka 8 **vede** ve spolupráci víkendové programy přechodových rituálů. „*my ženy bychom to samy měly šířit... my ženy jsme nastavený na sdílení a když se dostaneme*

do nějaký skupiny, kde to přirozeně vyplyne, tak to můžeme posdílet všechny ty zkušenosti. Proto jsou taky ty ženský kruhy, různý ženský setkávání, protože tam cítěj, že se tam můžou otevřít, posdílet, vyměnit ty zkušenosti, informace a prožitky, je strašně důležité, zároveň nás to spojuje a dáváme si vzájemně sílu na to jít dál a zase dál to šířit. Což si myslím, že je skvělý, že něco takovýho je.“ (P8)

Konkrétně jsme se ptali, jestli si participantky myslí, že je možné, aby přechodové rituály ovlivňovaly ženskou identitu a proč si to myslí? Participantka 1 je vnímá jako **důležité milníky**, ke kterým se může během života vracet a také **pozitivitu přítomnosti a sdílení s dalšími ženami**. Velký vliv cítí v síle ženského kruhu a jeho energie. Ve svém životě ještě několik přechodových rituálů očekává. *„Ano, přechodové rituály vnímám jako určitě milníky, ke kterým se žena ve svém životě a vývoji může vztahovat. Některé tak činí více vědomě a některé méně. Sama rituály tolik nevyhledávám, ale vnímám je jako způsob rozloučení se s něčím a přivítáním něčeho nového. Sama velice pozitivně vnímám přítomnost dalších žen a vliv energie a síly ženského kruhu.“ (P1)* Participantka 2 umocňuje předchozí myšlenku specifikací, kdy se podle ní, žena může více cítit **sebevědomě**, lépe se **ukotvit** ve svém společenství a současně se díky přechodovým rituálům může **odpoutat** od negativních myšlenek a pocitů. Podle P2 *se žena může stát navenek i uvnitř kompletně jinou bytostí, více naplněnou a vědomou sama sebe, své síly i umění toho, jak svůj život chce nadále formovat.* Jako nedostačující, či dokonce naprosto chybějící ve společnosti, přechodové rituály označila participantka 5. Vnímá je jako *„přirozenou součást života ženy a jeho cykličnosti.“* Participantka 7 na toto odpovídá z biodromálního hlediska jedince, který se v důsledku nevědomého uvíznutí u určité životní fázi **nemůže dospět**, ač jeho tělo fyziologicky ano. *„A když nechci jít za tím poznáním, tak za nim přece nejdu, sednu si k televizi a dám si pivo. Nepozná to, pakliže nejde naproti tomu **sebepoznání**, jestliže nemá nějakou situaci v životě, který by jí nutila k nějaký aktivitě, a to nějaký lidi nejsou vůbec ochotní se za žádnou cenu zvednout a začít bejt aktivní, za žádnou cenu.“* V kapitole 5.5.4. Identita žen a přechodové rituály se k této otázce velmi široce vyjadřuje participantka 8. Z její odpovědi můžeme usuzovat, že přechodové rituály jsou pro ni v životě ženy v souvislosti s utvářením ženské identity **velmi podstatné a důležité**. Metafora malé loďky, která vyplouvá z jednoho břehu přes rozbourené moře, tak aby se nejlépe celá dostala na druhý břeh, nám přibližuje krize v životech, které je nutné ustát a **nápomocné** mohou být právě přechodové rituály, tzv. bójky na moři, kterých se lze zachytit.

Na konec jsme se participantek ptali, jestli se cítí být ve svém životě spokojené. Participantka 1 se v době průzkumu cítila v náročném překlenovacím období, ale subjektivní pocit spokojenosti očekává. Participantka 2 se v době průzkumu cítila velmi spokojená a naplněná. Odpověď participantky 5 zněla „ANO“. V souvislosti s momentálním časem a místem participantka 7 taktéž odpověděla pozitivně. Participantka 8 se podle svého aktuálního subjektivního pohledu cítí být spokojená, a to i v rámci pohledu na celý svůj dosavadní život, který měl mnoho rozbouřených moří.

2.13 Vyhodnocení

Vyhodnocení má záměr zodpovědět to, zda byl cíl této bakalářské práce splněn. **Cílem této bakalářské práce je zjistit, jaké přechodové rituály ovlivňují formování ženské identity.** Tento hlavní cíl nám poskytl podklad pro hlavní průzkumnou otázku a dílčí průzkumné otázky. V procesu průzkumu bylo skrze interview zodpovězeno na tyto otázky a tím došlo k naplnění cíle bakalářské práce.

1. Jaké konkrétní situace ve svém životě, považujete za přechodové rituály, a jak jste je samotné prožila?

Podle zjištění z našeho průzkumu tři participantky prošly přechodovým rituálem první **menstruace**. P5 a P8 tento rituál prožily jednak sami se sebou a poté také se svými dcerami. P8 se k němu vrátila v pozdějším čase v rámci studia přechodových rituálů, podobně měla P8 možnost projít přechodovým rituálem menopauzy. P5 prožila **svatební** přechodový rituál a v tomto kontextu P8 sdílí zkušenost na osobních přípravách přechodového rituálu **předsvatebního a svatebního** pro osoby blízké. Všechny participantky se shodly v názoru, který vyvstane s **narozením dítěte**. Tuto zkušenost zaznamenávají jako hluboce intenzivní. Nelze jednoznačně říct, že tento okamžik všechny současně prožily vědomě v podobě přechodového rituálu, dávají mu ale hluboký důraz na intenzitu proměny. Rituál **početí** popisují dvě participantky, které v něm vidí přímou souvislost s otěhotněním a současně obě tyto participantky prošly **předporodním** rituálem. Přechodový rituál **narození dítěte** prožily tři participantky, z čehož u jedné z nich následoval ještě **poporodní rituál**. Rituál k **ukončení kojení** vědomě prošly dvě participantky. P7 procházela traumatem z nemožnosti kojit, cítila hlubokou bolest, přesto byla ochotna to vědomě řešit, aby toto trauma ženské linie jejich rodu navždy vyčistila a tím podle jejích slov, napomohla svým potomkům. Jako přechodový rituál dvě participantky prožily **ukončení mateřství**. U P5 a P7 můžeme vidět, že jednak se svými dětmi prošly rituálem **odstřížení**, tak také u nich vznikla **manželská krize**, či došlo

k **rozvedení manželství**. Jako přechodové rituály bylo označeno stěhování, státní zkouška, přijetí nového jména, očista nových prostor pro bydlení a napravení vztahů s rodiči.

2. Za jak důležité považujete tyto okamžiky a proč?

Z epistemologického hlediska je důležité říci, že přechodové rituály všechny participantky vnímají jako velmi důležité. V rámci ontogeneze lze přechodové rituály zařadit, podle všech participantek, mezi klíčové okamžiky v jejich individuálním vývoji. P1 přechodové rituály považuje za vrcholné projevy ženy, díky nimž má možnost se v okamžicích krize, navracet ke své síle. P2 poukazuje na vytěsnění povědomí o přechodových rituálech nastavením současné společnosti, a tím vzniknuvší nedostatky v lidské duši. P2 také shledává důležitost pro poskytnutí dostatečného prostoru a času pro zpětnou reflexi a sebereflexi v rámci ukončení a přijetí určitého období v životě. Na toto navazuje právě v rámci sebereflexe i P5, která zmiňuje lítost na nedostatečnou pozornost těchto okamžikům, a to i ve vztahu ke své matce. Během interview P7 zmiňuje důležitost svojí sebereflexe v návaznosti na odstrižení/ukončení mateřství, při kterém se jí v pozitivním smyslu dostává větší volnosti, ale také nutnost podpořit synovu autonomii a zodpovědnost bez vlastních zásahů. Jelikož přechodové rituály P8 studovala, vědomě a dlouhodobě se jimi zabývá, lze dedukovat, že i pro ni, jsou přechodové rituály klíčové v každém životě ženy. Nabízí pohled na rozbourané moře, co by cestu životem a přechodové rituály lze v této metafoře označit jako bójky, které poskytují pevné body, když je potřeba se zachytit, nabrat dech a vyrazit dál. Přechodové rituály jsou podle P8 tak moc důležité proto, že se jedná o hluboký, vědomý prožitek určité situace, na kterou se žena předem připravuje. Tímto způsobem lze podle P8 dosáhnout vnitřního poznání, které lze zužitkovat v období krize a také lze z ontologického hlediska vědomě postoupit v životních fázích, a uvědomit si, co je očekáváno.

3. Jste společensky aktivní? V jaké pozici, či roli, se cítíte být ve všeobecné společnosti?

Průzkum ukázal, že všechny participantky, které se věnují přechodovým rituálům, jsou nějakým způsobem společensky aktivní. P1 se označila za extroverta, společensky aktivní. P2 aktivně pořádá ženské kruhy, rituály, systemické a rodinné konstelace. P5 aktivní na poli průvodcovství ve vztahu k dětem, lektorkou jógy, aktivní v neziskové organizaci a akcích regionální identity. P7 pořádá tance dávných tradic, podporuje osvětu a současně je studentem homeopatie. Jak bylo zmíněno výše, P8 vede víkendové kurzy

přechodových rituálů, sama je vykonává pro sebe a své okolí, pořádá ženské kruhy a sdílení.

4. Myslíte si, že je možné, aby přechodové rituály ovlivňovaly ženskou identitu a proč?

Ať už bylo na tuto otázku odpovězeno participantkami všemožnými rozličnými odpověďmi, podstatou byla vždy souhlasná a pozitivní reakce s vyzdvižením podstaty přechodových rituálů. Do spojení se dostávaly názory o vědomých prožitcích okamžiků, které umožňují uchopit, reflektovat určitou životní etapu, tím si napomoci k nalezení své pozice a možnosti otevřít se něčemu novému bez potřeb se do předchozích fází vracet. Dále to byl pohled na záměrné cílevědomé a sebevědomé chování, které ženu pomáhá ukotvit v čase a prostoru. P2 v přechodových rituálech vidí i možnost odproštění se od křivd, nedorozumění či jiných negativních pocitů a díky sdílení s dalšími ženami možnost ztotožnění se s podobnými životními cestami. P8 pomocí přechodových rituálů shledává možnost poskládat své životní kroky a rozhodnutí. Protože cokoliv dle P8 vědomě prožíváme, se daleko hlouběji zapisuje a vtiskává, napomáhá nám najít vlastní cesty k nalezení vlastní identity.

5. Domníváte se, že přechodové rituály ovlivňují Vaši spokojenost?

Z interview vyplívá, že pokud se ženy aktuálně spokojené být necítí, vnímají tento pocit jako přechodný a kýžený pocit spokojenosti očekávají v určitém časovém horizontu. Lze konstatovat, že díky přechodovým rituálům dokázaly svůj život uchopit a leckdy změnit. P2 svůj pohled na ovlivnění života přechodovými rituály označuje jako obohacení a zlepšení celkově. P5 je v současnosti spokojená a P7 s ohledem na aktuální čas a místo ve svém životě taktéž. U P7 se tedy lze domnívat, že přijímá možnost, že subjektivní pocit spokojenosti není trvalý, ale také, že sama může být iniciátorem k naplnění tohoto pocitu. P8 na svůj život pohlíží holisticky a dle jejího úsudku by ve svém životě minulém ani současném nic neměnila, cítí, že svůj život drží pevně ve svých rukách.

2.14 Diskuze a navrhovaná opatření

2.14.1 Diskuze

V této kapitole se zaměříme na porovnání poznatků získaných z teorie uvedené v první části této práce a poznatků získaných z průzkumu. Tato část práce současně pojednává o limitech průzkumu, a nakonec představíme navrhovaná opatření.

Naším cílem je zformovat základní představu o přechodových rituálech, respektive ženských přechodových rituálech. Vymezili jsme jakým způsobem zasahují do utváření společnosti a jaký mají následně vliv na jednotlivce. Všeobecně lze konstatovat, že jsou přechodové rituály určitými mezníky v životě člověka, díky nimž si jedinec může plně uvědomit, v jaké části života se, z biodromálního hlediska, nachází a v důsledku toho mít možnost přijmout patřičné postoje, rozhodnutí a chování (Říčan 2004). Naše zjištění můžeme konfrontovat s předchozím a utvrdit, že průzkum dokázal, že přítomnost přechodového rituálu v životě ženy, umožňuje a napomáhá ukotvení a současně přijmutí životního úkolu, který má v určitém období splnit.

Pokud měli participantky uvádět jaké konkrétní přechodové rituály samy podstoupily, můžeme opět konstatovat, že jejich výčet korespondoval se základním rozlišením ženských přechodových rituálů dle Gennepa. Průzkum ukázal, že přechodové rituály participantky uváděly i v oblastech, které se ne přímo týkaly ženství, jako například stěhování.

Další jednoznačná shoda panovala v otázce důležitosti přítomnosti přechodových rituálů v životě ženy. Všeobecně se k tomuto vyjadřuje Říčan (2004), který při nepřítomnosti přechodového rituálu v životě, shledává určitý nedostatek obsahu života. Participantky v průzkumu uváděly, že se díky vykonaným přechodovým rituálům, mohou vracet ke vzpomínkám, které jim připomínají vlastní sílu a odhodlání. Tím napomáhají k upevnění vlastní identity a ukotvení v životě. Současně dochází k sebereflexi, ocenění a také ukončení určitého období, bez nutnosti se do tohoto období navracet, a tudíž mít prostor pro další rozvoj.

Součástí průzkumného šetření bylo zjistit, jakým způsobem a jestli se participantky podílejí na společenském dění. Nutno konstatovat, že všechny dotazované určitým způsobem do společnosti zasahují a jsou společensky aktivní. Můžeme konstatovat, že by to mohlo mít přímou souvislost s přechodovými rituály, ale jelikož, jak už teoretická část této práce ukazuje, přechodové rituály se obvykle vykonávají v určitém společenství, v určitém kruhu žen, lze se domnívat, že upevnění vlastních hodnot, a to i v rámci identifikace s druhými, které přechodové rituály nabízejí, přináší jakousi vyšší sebehodnotu, pozitivní sebereflexi, přinášející potřebu být pro společnost přínosem.

Wellbeing není jen o pocitu subjektivní spokojenosti, jak jsme se participantek doptávali, ale zahrnuje hlubší aspekty prožívaného života. V souvislostech s předchozím lze konstatovat, že i přes to, nevnímali-li v čase interview, svou subjektivní spokojenost

pozitivně, odpovědi participantek směřovali k očekávání dostavení tohoto pocitu v blízké době. Z průzkumu vychází, že i díky všem životním zkušenostem, mezi které se řadí zkušenost s přechodovými rituály, shledávají participantky svou budoucnost pozitivně.

2.14.2 Navrhovaná opatření

Oslovené participantky vyjádřily radost z možnosti se průzkumu účastnit, často zmiňovaly potěšení v souvislosti s tématem a očekávání, že se téma zpracovává v odborné rovině. Čímž je napomoženo k ověření pozitivních důsledků ve spojitosti s aplikováním přechodových rituálů v životě žen.

Podnětem tohoto průzkumu se stává i současné nastavení společnosti. Přechodový rituál vyžaduje zastavení, vědomé zpracování předešlého odžitého období, nějakého času na zpracování a následného vykročení do nové fáze. Jak je tomu uvedeno v kapitole 2 Přechodové rituály, Fáze rituálu. Tento proces nárokuje časový prostor a ten, je v nastavení dnešní společnosti, velmi limitován, jak už zmínil Baumann (2002), v tekuté modernitě stále plyne, překážky se obtékají, neexistují hranice. Často se s termínem přechodový rituál setkáváme až v dospělosti, když zjišťujeme, že nám něco chybí, nebo že je potřeba něco uzavřít. Kde tedy začít s předkládáním a nazpět přijetí určitých vědomých oslav, rituálů ku pomoci ukotvení v životě?

Sociální práce je dnes nastavená na řešení sociálních rizik, sociálních problémů. Také je vytvořen koncept sociální prevence, který se zaobírá preventivními opatřeními rizikových skupin. Sociální práce zasahuje do politiky státu a podněcuje k určitým krokům a dlouhodobým, či krátkodobým plánům. Vytýkáme, že sociální práce vždy pracuje až s potenciálním rizikem ve společnosti na základě vyhodnocení dat. Sociální práce je práce s lidmi a nutno říci, že je v současné době oddělena od školství ČR. V tomto shledáváme velký prostor pro možnost částečného propojení oborů a poskytnutí prostoru pro umožnění předání poznatků již od útlého věku, a to nejen se záměrem mít dostatek pracovních sil pro národní hospodářství, ale také pro vysoké hodnocení hrubého národního štěstí, vyjadřující míru kvality života a rozvoje společnosti. Tímto dojde k vytvoření rozsáhlejší stabilní základny společnosti žen bez ohledu na formu sociálních rizik jednotlivce.

2.15 Limity průzkumu

Samy participantky uváděly, že přechodové rituály, tradice nebo pravidelné oslavy, jako by se vytratily ze společnosti. Opět samy, musely hledat a získávat těžko dostupné

informace ze zdrojů, ze kterých tvořily vlastní přechodové rituály k uspokojení svých potřeb a potřeb žen okolo. S tímto jsme se během zpracování této práce setkali nesčetněkrát.

Zjistili jsme, že zdroje psané v českém jazyce jsou minimální a také, že byť je téma životních fází, potřeb jejich naplnění a ukončení apod., předmětem mnoha studií, do společnosti jako takové se jen těžko dostávají. Jak jsme zmínily, zdroje psané česky jsou velmi omezené a omezené jsou také vlastní jazykové schopnosti pro dostatečné studium zdrojů cizojazyčných.

Dalším limitem průzkumu bylo zajištění participantek, které by byly ochotné se průzkumu účastnit a současně měli s přechodovým rituálem zkušenost. Nutno v této souvislosti vytknout, že pro omezený vzorek participantek rozhodně nelze výsledek průzkumu zobecňovat.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo skrze kvalitativní průzkum zjistit, jaké přechodové rituály ovlivnily formování ženské identity. Teoretická část se zabývá definováním rituálů všeobecně, následně přistupuje k podrobnějšímu výkladu se závěrem věnovaným ženským přechodovým rituálům. Paralelně se věnuje výkladu identity, souběžně vysvětluje pojem ego identita. Okrajově se teoretická část věnuje ženské identitě v souladu s genderovou socializací. Empirická část je zpracována na základě interview s pěti participantkami. Získaná data byla zpracována, prezentována, analyzována, následně interpretována a vyhodnocena. Následně došlo k diskuzi, navrhla se opatření, uvedli jsme limity průzkumu.

Cíl této bakalářské práce byl splněn. Z průzkumného šetření vzešlo, že přechodové rituály jsou participantkami považovány za velmi důležité, jako negativní považují nedostatečnou pozornost ze strany společnosti. Všechny participantky se průzkumu účastnily dobrovolně, vždy poukazovali na radost ze zájmu o přechodové rituály a potřebu tuto informaci předávat dál. Snaha skrze tuto práci o empirické prozkoumání oblasti přechodových rituálů a umožnění tím dát tomuto tématu atribut odbornosti, byla naplněna.

Problematika přechodových rituálů v kontextu formování ženské identity je zpracovávána z pohledu sociální práce, diskuze a navrhovaná opatření jsou zaměřena na ženy ve společnosti a sociální práci v propojení se školstvím.

Téma identity je důležité napříč časem a historií společností. Přáli bychom si, aby tato práce ve své maximální míře napomohla k pozitivním změnám napříč spektrem společnosti žen. Přejeme si, aby tato práce napomohla připomenout důležité okamžiky ve vývoji jedince, jak je nutné k nim vědomě přistupovat, zpracovávat a dávat jim důležitost i v procesu jejich ukončování. Stejně tak jako důležitost v ponechání času a prostoru pro reflexi a sebereflexi prozatím dosaženého.

„Čím více lidé vědí o svém vlastním jednání a o povaze společnosti, v níž žijí, tím větší je pravděpodobnost, že budou schopni ovlivnit vlastní život.“ (Giddens, 1999)

3 Seznam použitých zdrojů

Monografie

- ANASTAS, Jeane W. *Research Design for Social Work and the Human Services*. Vyd. 2. Columbia University Press, 1999, 630 s. ISBN 978-0-231-52928-0.
- BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernost*. Přeložil S. M. BLUMFELD. Praha: Mladá fronta, 2002. Myšlenky (Mladá fronta). ISBN 80-204-0966-1.
- BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008, 335 s. ISBN 978-80-7367-378-9.
- DAY, Laura. *Vítejte v krizi!: jak využít síly krize a vytvořit si život, po jakém toužíme*. Praha: Eminent, 2009. ISBN 978-80-7281-394-0.
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2000. 375 s. ISBN 80-246-0139-7.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.
- FREUD, Sigmund. *Totem a tabu: Vtip a jeho vztah k nevědomí: Teoretická část*. Praha: Práh, 1991. ISBN 80-900835-1-x.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HARTL P., HARTLOVÁ H. 2010. *Velký psychologický slovník*. Vyd.4., Portál Praha 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-749-3.
- JARKOVSKÁ, Lucie. *Gender před tabulí: etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-119-0.
- KARLOVÁ, Jana. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-076-5.
- MACEK, P. *Identita jako proces: vývojový přístup a styly sebedefinování*. In Čermák, I., Hřebíčková M., Macek, P. (eds.). *Agrese, identita, osobnost*. 1. vyd. Tišnov: SCAN, 2003. s. 180-200. ISBN 80-86620-06-9.
- MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois, ed. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.
- NEKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1680-5.

O'BRIEN, Jodi. *Encyclopedia of Gender and Society*. 2009. SAGE Publications, Inc. ISBN 978-1-4129-0916-7.

OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.

SMEJKAL V., SHELOVÁ BACHRACHOVÁ H. 2011. *Velký lexikon společenského chování*. Vyd.2., Grada Publishing, a. s. 400 s. ISBN 978-80-247-3650-1.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada, 2004. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0888-4.

VÝROST J., SLAMĚNÍK I. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.

T. H. ERIKSEN 2007, *Anropologie multikulturních společností*. TRITON Praha.

TURNER, Victor Witter. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004. Eseje/studie. ISBN 80-722-6900-3.

ZEMANOVÁ, Barbora. *Ženské rituály: rituály pro ženy jako cesta osobní transformace*. V Praze: DharmaGaia, 2019. ISBN 978-80-7436-099-2.

Internetové zdroje

BÍM J. *Přechodové rituály* [online]. Copyright © 2020 Google LLC [cit. 30. 06. 2020]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Dj6v0dqTPX8&t=5436s>

BÍM J. *Přechodové rituály*. [online], [cit. 30. 06. 2020] Dostupné z: <https://www.janbim.cz/cviceni/prechodove-ritualy>

Erikson's 8 Stages of Psychosocial Development | Education, Society, & the K-12 Learner. *Lumen Learning – Simple Book Production* [online]. Dostupné z: <https://courses.lumenlearning.com/teachereducationx92x1/chapter/eriksons-stages-of-psychosocial-development/>

GADDINI, Eugenio a Adam LIMENTANI. *A psychoanalytic theory of infantile experience: conceptual and clinical reflections*. New York: Tavistock/Routledge, 1992. [online], [cit. 30. 06. 2020] Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=Qc52_4Kn8jwC&pg=PA9&lpg=PA9&dq=infantile+ego+definition&source=bl&ots=Mn5GTUaGpq&sig=ACfU3U3UwLmKu1zkphqxV_WQtSYTcWiQOQ&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwih5oTKzpfqAhW7ThUIHc9ABCcQ6AEwDXoECACQAQ#v=onepage&q=infantile%20ego%20definition&f=false

OSOBNÍ ROZVOJ: Vision board není pouhá nástěnka: plní sny!. *OSOBNÍ ROZVOJ: Magazín pro skutečný život* [online]. Copyright © Magazín Osobní rozvoj [cit. 10.12.2020]. Dostupné z: <http://www.osobnirozvojonline.cz/rozvoj/vision-board-neni-pouha-nastenka-plni-sny>

Sociologická encyklopedie. [online]. [vid. 22. 6. 2020]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hlavn%C3%AD_strana

Unie katolických žen: Koronthályová M.: Identita ženy [online]. [vid. 11. 6. 2020].
Copyright © Unie katolických žen – ženská nezisková organizace. Dostupné z:
<http://ukz.katolik.cz/texty/mkor-identita%20zeny.htm>

4 Seznam příloh

Informovaný souhlas participantky

4.1 Přílohy

4.1.1 Informovaný souhlas participantky

Zkušenost žen s přechodovými rituály v kontextu formování ženské identity

Dobrý den. Jmenuji se Miroslava Kvardová Štálová a jsem studentkou 3. ročníku oboru sociální práce na Technické Univerzitě v Liberci. Součástí mé závěrečné zkoušky je obhajoba bakalářské práce na téma Zkušenost žen s přechodovými rituály v kontextu formování ženské identity. Dovoluji si Vás oslovit v rámci průzkumu, který je obsažen v závěrečné práci. Interview slouží výhradně pro zpracování bakalářské práce. Cílem tohoto průzkumu je zjistit, jaké přechodové rituály ovlivňovaly formování ženské identity. Uvedeny jsou otevřené otázky, odpověď není ničím omezená. Ubezpečuji vás, že je interview anonymní a slouží výhradně pro vypracování mé bakalářské práce.

Děkuji Vám za spolupráci

Miroslava Dolejšová

1. Jaké konkrétní situace ve svém životě, považujete za přechodové rituály, a jak jste je samotné prožila?
2. Za jak důležité považujete tyto okamžiky a proč?
3. Jste společensky aktivní? V jaké pozici, či roli se cítíte být ve všeobecné společnosti?
4. Myslíte si, že je možné, aby přechodové rituály ovlivňovaly ženskou identitu a proč?
5. Cítíte se dle svého subjektivního pohledu v životě spokojené?
Domníváte se, že je možné, že přechodové rituály ovlivňují vaši spokojenost?

Ještě jednou Vám děkuji za čas, který jste věnovala průzkumu.

Jméno dotazované:

Jméno řešitelky projektu: